

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu õppekava

Sotsioloogia ja infoteaduste eriala

Rahel Tohver

**Stigmatiseerimise mõju kinnises lasteasutuses viibinud noorte
edasisele elule: spetsialistide hinnangud Tartu näitel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Maria Žuravljova, MA

Tartu 2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	2
1. TEOREETILINE TAUST	4
1.1 Kinnise lasteasutuse teenus Eestis	4
1.2 Stigma ja sotsiaalne märgistamine	7
1.2.1 Stigmatiseerimise teooria	7
1.2.1 Avalik stigma ja enesestigma	9
1.2.3 Sotsiaalne märgistamine	10
1.3 Meedia roll stigmatiseerimisel ja hoiakute kujundamisel	11
1.3.1 Meedia kaudu hoiakute kujunemine	11
1.3.2 Näited Eesti meediaruumist	13
PROBLEEMISEADE	16
2. METOODIKA	17
2.1 Metoodika valik	17
2.2 Andmekogumise- ja analüüsimetod	17
2.3 Valim	18
2.4 Uurimuse eetilised põhimõtted	19
2.5 Eneserefleksioon	20
3. ANALÜÜS JA TULEMUSED	21
3.1 Stigmatiseerimisel põhinevad stereotüübid	21
3.2 Meedia roll hoiakute kujunemisel	23
3.3 Stigmatiseerimise mõju noorte enesehoiakutele	24
3.4 Takistused noorte ühiskonnas osalemisel	24
3.5 Võimalused noorte toetamisel ühiskonnas osalemisel	27
3.6 Ettepanekud ja nägemus lahendustest	27
4. ARUTELU	30
4.1 Järeldused	30
4.2 Piirangud ja soovitusel tulevasteks uuringuteks	33
KOKKUVÕTE	34
SUMMARY	36
KASUTATUD ALLIKAD	39
LISA	44

SISSEJUHATUS

Sotsiaalsed hoiakud ja eelarvamused mõjutavad olulisel määral seda, kuidas ühiskond erinevaid inimgruppe tajub ja kohtleb, sealhulgas noori, kes on kogenud keerulisi elusündmusi või sattunud õigusrikkumiste tõttu institutsionaalsesse sekkumisse. Minu huvi noorte õigusrikkujate ja neid toetavate süsteemide vastu sai alguse juba gümnaasiumiastmes, mil käsitlesin uurimistöös taastava õiguse rakendamist alaealiste puhul Rapla maakonna näitel. Töö käigus selgus, et noored hindavad arengut toetavaid ja kasvatuslikke sekkumisi tõhusaks ning selline lähenemine võib soodustada nende edasist toimetulekut ühiskonnas.

Eestis on viimastel aastatel toimunud olulised muutused kõrge riskiga laste ja noorte toetamise süsteemis. Senised erikoolid on asendunud kinnise lasteasutuse teenusega (KLAT), mille eesmärk on pakkuda tuge lastele, kelle käitumine seab ohtu nende enda või teiste elu, tervise või arengu. Tegemist on ööpäevaringse sotsiaalteenusega, millele suunamine toimub kohtumääruse alusel ning mida rakendatakse üksnes juhul, kui leebemad meetmed ei ole andnud soovitud tulemusi (Sotsiaalhoolekande seadus, 2018). KLAT teenuse eesmärk ei ole üksnes korrakaitse, vaid eeskätt lapse psühholoogilise, sotsiaalse ja haridusliku arengu toetamine.

Igal aastal suunatakse KLAT teenusele üle saja noore (Sotsiaalkindlustusamet, 2024). Teenuse ülesanne on pakkuda noortele struktureeritud ja arengule suunatud keskkonda, kuid noore teekond ei lõpe hetkel, mil ta teenuselt lahkub. Vastupidi, just naasmine tavaellu võib kujuneda kõige keerulisemaks etapiks. Sotsiaalkindlustusameti kinnise lasteasutuse teenusejuht Enelis Linnas on öelnud: „Kahjuks näeme siiani, et lapsed on oma käitumist muutnud, aga täiskasvanud ei usu sellesse ja sildistavad neid noori.“ (Mihelson, 2023). Praktikud on märkinud, et kinnises asutuses viibimise kogemus võib saada sotsiaalse märgistamise aluseks, mis mõjutab oluliselt noore edasisi võimalusi (Saia jt., 2022).

Stigma võib kaasa tuua ühiskondliku tõrjutuse, usaldamatuse ja piiratud võimalused hariduses ning tööelus. Sildistamise ja stigmatiseerimise kaudu kujunevad hoiakud, mis võivad pidurdada noorte arengut ja kuuluvustunnet. Sellised protsessid ei toimu isoleeritult, vaid on seotud ka meediaga, millel on oluline roll avalikkuse arusaamade kujundamisel. Eriti valdkondades, kus inimestel puudub isiklik kokkupuude (Happer ja Philo, 2013). Nii ka kinniste lasteasutuste puhul, kus meedia võib olla esmane ja mõjukaim infoallikas.

Meediakuvand mõjutab, milline tähendus omistatakse teenusele ja seal viibivatele noortele, ning kas noori nähakse kui abivajajaid või potentsiaalseid ohuallikaid.

Uurimistöö aktuaalsus tuleneb vajadusest paremini mõista, kuidas ühiskond tajub kinnise lasteasutuse teenusel viibinud noori ning, millist mõju avaldavad sildistamine ja meediakuvand noorte võimalustele ühiskonda naasta. Ehkki KLAT teenuse sisuline korraldus ja rehabilitatsioonilised eesmärgid on suunatud noorte toetamisele, võib nende tegelik toimetulek sõltuda suuresti ka hoiakutest ja toetavate keskkondade olemasolust.

Käesoleva uurimistöö eesmärk on selgitada välja spetsialistide arvamused selle kohta, kas ja kuidas on ühiskonnas tajutav kinnises lasteasutuses viibinud noorte stigmatiseerimine, millist mõju avaldab meediakuvand nende arvates hoiakute kujunemisel ning milliseid takistusi ja võimalusi nähakse noorte kaasamisel ühiskonda. Töö fookuses on Tartu linna eri valdkondade spetsialistide kogemused, kes on seotud noortega pärast KLAT teenuselt lahkumist.

Uurimuse teoreetiline raamistik toetub kinnise lasteasutuse teenuse korraldusele ja eesmärkidele, sotsiaalse stigmatiseerimise ja märgistamise teooriatele ning meedia mõju käsitlustele. Empiiriline osa keskendub spetsialistide vaadetele, võimaldades paremini mõista noorte ühiskonda naasmist mõjutavaid tegureid väljaspool asutusepiire.

1. TEOREETILINE TAUST

1.1 Kinnise lasteasutuse teenus Eestis

Käesolevas alapeatükis annan lühikese ülevaate kinnise lasteasutuse teenuse kujunemisest Eestis pärast taasiseseisvumist, toetudes nii ajaloolisele arengule, seadusandlikele muudatustele kui ka varasematele uuringutele.

Vahetult pärast Eesti Vabariigi taasiseseisvumist nimetati kinniseid lasteasutusi sageli käitumishälvikute koolideks. Sellist nimetust kasutati ka ametlikes väljaannetes, näiteks Väino Rajangu ja Mai Meriste 1997. aastal ilmunud raamatu “Käitumishälvikute koolid Eestis” pealkirjas. See peegeldas tollast arusaama, mille kohaselt laste kasvatusraskused olid eeskätt seotud nende isikuomadustega, mida käsitleti hälbena. Selline sõnakasutus suunas tähelepanu üksikisiku probleemidele, jättes vähem ruumi aruteluks sotsiaalsete, peresiseste või institutsionaalsete põhjuste üle (Rajangu ja Meriste, 1997; Kõrgesaar, 1999).

Oluliseks muutuseks kujunes 1. septembril 1998. aastal jõustunud alaealiste mõjutusvahendite seadus, millega loodi uus õiguslik raamistik alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks. Seaduse kohaselt hakkasid alaealistega seotud juhtumitega tegelema kohalike omavalitsuste juurde moodustatud alaealiste komisjonid. Neil oli õigus taotleda kohtu luba alaealise suunamiseks erikooli, mida käsitleti seaduslikult kõige rangema mõjutusmeetmena (Alaealiste mõjutusvahendite seadus, 1998). Sellest ajast alates hakati varasemaid kinniseid lasteasutusi ametlikult nimetama käitumis- ja õpiraskustega õpilaste erikoolideks ning nende kasvandikke käsitleti kui kasvatuseritingimusi vajavaid lapsi või alaealisi õigusrikkujaid. Alaealiste kohtlemine arenes õiglusmudelilt teadmiste suurenemisele kuritegevuse olemuse ja sotsiaalsete põhjuste kohta. Uued teadmised puudutasid eriti hälbe taga peituvaid sotsiaalseid riskitegureid (Strömpl, 2002).

Hoolimata seadusandlikust ja terminoloogilisest muudatusest jäid erikoolide tegevuses püsima mitmed tõsised süsteemsed probleemid. Esiteks kujunes keeruliseks asjaolu, et nendesse asutustesse suunati väga erineva taustaga lapsi. Ühest küljest suunati noori, kes olid kasvanud üles hooletusse jätmise või väärkohtlemise tingimustes, teisalt aga noori, kes olid toime pannud korduvaid raskeid õigusrikkumisi ning kellel oli kujunenud välja kriminaalne identiteet. Selline laste segapaigutus tekitas erikoolides pingeid ja raskendas individuaalsete vajadustega arvestamist. Lisaks sellele ei suutnud paljud erikoolid tagada lastele turvalist ega

arengut toetavat keskkonda. Esines juhtumeid, kus õpilased puutusid kokku vägivallaga nii omavahelises suhtluses kui ka suhetes personaliga. Distsiplinaarmedetena kasutati sageli laste paigutamist eraldusruumidesse, mis mitmete auditite hinnangul ei vastanud ei lapse huvidele ega rahvusvahelistele standarditele. Suureks probleemiks oli ka haridusliku toe vähesus, eriti psüühikahäiretega laste puhul. Tugiteenuste puudulikkus mõjutas negatiivselt laste õpitulemusi, soodustas koolist väljalangemist ning tõi kaasa olukorra, kus paljud lapsed ei saavutanud riiklikus õppekavas ette nähtud õpitulemusi (Riigikontroll, 2004; Õiguskantsleri kontrollkäik Puiatu Erikooli, 2007; Salla ja Tamm, 2004).

Need probleemid viitavad selgelt asjaolule, et seaduslik raamistik ja asutuste nimetuste muutmine ei toonud automaatselt kaasa sisulist muutust kinniste lasteasutuste toimimises. Laste individuaalsete vajaduste ja heaolu arvestamine jäi ebapiisavaks, mistõttu erikoolide süsteem sattus üha suurema kriitika alla. Seda kriitikat kinnitas ka ÜRO lapse õiguste komitee hinnang 2017. aastal, milles osutati Eesti süsteemi puudustele ja rõhutati, et alaealiste erikohtlemine kaldus liigselt karistusliku lähenemise poole (Committee on the Rights of the Child, 2017). Komitee rõhutas vajadust rakendada eakohaseid, sotsiaalselt sobivaid ja rehabiliteerivaid meetmeid, et kujundada noorte õiguskuulekat käitumist ja toetada nende iseseisvat toimetulekut ühiskonnas. Lisaks tõsteti esile, et Eesti alaealiste õigusrikkujate süsteem ei lähtunud piisavalt lapse õigustest ja individuaalsetele vajadustele vastamisest. Komitee leidis, et alaealiste kohtlemise süsteem vajas oluliselt enam ennetavaid ja toetavaid meetmeid, mis oleksid kooskõlas rahvusvaheliste lapse õiguste standarditega (Markina jt., 2021).

Alates 2018. aasta 1. jaanuarist kehtib Eesti õigussüsteemis alaealiste erikohtlemise põhimõte, kus olulisel kohal on vastutuse võtmine toimepandud tegude eest ja reageerimine vastavalt alaealise riskidele ja vajadustele (Prokuratuur aastaraamat, 2018). Selle tulemusena loodi samal aastal kinnise lasteasutuse teenus (KLAT), enne seda täitsid sama ülesannet erivõi kasvatuslike erivajadustega laste koolid (Gornischeff ja Loide, 2019). Samuti kaotati 2018. aastast alaealiste komisjonide süsteem. Loodi uus, keerukam ja paindlikum mudel, kus suur roll on kohalikel omavalitsustel ja Sotsiaalkindlustusameti juures tegutseval lastekaitse osakonnal (Tarto jt., 2022).

KLAT on ööpäevaringne teenus, millega piiratakse alaealise ajutist liikumisvabadust üksnes kohtu määruse alusel ning vaid juhul, kui vähem piiravad meetmed pole tõhusad (Sotsiaalhoolekande seadus, 2018). Sotsiaalhoolekande seaduse § 130¹ lõike 2 alusel on

KLAT-i eesmärk toetada lapse psühholoogilist, emotsionaalset, sotsiaalset, hariduslikku ja kognitiivset arengut, et saavutada püsivad muutused, mis võimaldavad lapsel pärast vabaduse piiramise lõppu tulla edukalt toime tavakeskkonnas ilma enda või teiste elu ja tervist kahjustava käitumiseta (Sotsiaalhoolekande seadus, 2018).

Teenusele suunatavate laste keskmine vanus on 15 aastat ning neist umbes 60% on poisid ja 40% tüdrukud (Sotsiaalkindlustusameti kodulehekülg, seisuga 01.01.2025). Peamised suunamise põhjused on vägivaldsus, sõltuvusainete kuritarvitamine, seksuaalne riskikäitumine, koolikohustuse pikaajaline täitmata jätmine, kokkuleppeta kodust eemal viibimine ja enesevigastamine või suitsiidikatsed (Sotsiaalkindlustusameti kodulehekülg). Kinnisesse lasteasutusse suunamise, samuti seal viibimise pikendamise ja lõpetamise otsustab kohus kohaliku omavalitsuse avalduse alusel vastavalt tsiviilkohtumenetluse seadustikule (Sotsiaalhoolekande seadus, 2018; Riigikohus, 2020).

KLAT-i praktilise toimimise, väljakutsete ja mõjude kohta on ilmunud mitmeid uuringuid. Sindi, Lehtme ja Toros (2022) tõid esile kitsaskohad teenuselt väljumise planeerimises ja jätkutoes. Uuring rõhutas, et sobivate teenuste vähene kättesaadavus ja ebajärjepidevus võivad takistada laste edukat integreerumist kodukoha kogukonda. Samuti tõdeti, et spetsialistide seas pole jätkutoe planeerimisel selgust rollide ja vastutuse osas ning et noorte kaasamine on ebapiisav.

Saia jt. (2022) käsitlesid süsteemidevahelist koostööd (lastekaitse, haridus, sotsiaal- ja õiguskaitse) ja tõid samuti välja, et jätkuteenused vajavad süsteemsemat arendamist. Tähelepanu juhiti KLAT mainele, sest uuringu järgi ei vasta teenuse tegelik praktika sageli ametlikule kuvandile ning noored tunnetavad teenust pigem negatiivses võtmes.

Haljasmets jt. (2022) rõhutasid, et KLAT-ist väljunud noortel esineb sage tagasilangus. Kuigi teenusel tegeletakse tõhusalt noorte probleemidega, ei pruugi keskkond, kuhu nad naasevad, toetada nende jätkusuutlikku arengut. Eriti keerulises olukorras on noored, kes on saamas täisealiseks. Uuring tõi riskiteguritena esile kogukonna kriminaalse keskkonna, piiratud vaba aja veetmise ja töövõimalused ning vähese ühiskondliku vastuvõtlikkuse.

2025 aasta 1. jaanuari seisuga pakub Eestis KLAT teenust neli asutust: Maarjamaa Hariduskolleegeiumi Emajõe ja Valgejõe õppekeskused, Tallinna Laste Turvakeskus ning MTÜ Valga Abikeskus, mis teenindab mõõduka või raske intellektipuudega ja käitumishäiretega lapsi. Kokku on Eestis ligikaudu 80 teenusekohta, kuid see number on

muutuv, sõltudes teenusel olevate laste profiilist ja nende erivajadustest (Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljel).

Kokkuvõtlikult nähtub, et kinnise lasteasutuse teenust on Eestis aastate jooksul korduvalt ümber kujundatud nii seadusandlikult kui institutsionaalselt. Muutused on olnud suunatud lapse vajadustega enam arvestava teenuse poole, ent varasemate käsitluste mõju, sealhulgas karistuslikud rõhuasetused, sildistavad terminid ja institutsionaalsed praktikad, ei ole kadunud jälgedeta. Kuigi keelekasutus on muutunud neutraalsemaks ja vähem sildistavaks ning kasutusele on võetud mõisted nagu „riskilaps“ ja „käitumisraskustega laps“, seostatakse probleemide põhjuseid sageli endiselt lapse isiku, mitte tema sotsiaalse tausta või keskkonnateguritega (Žuravljova, 2025).

Sellises keskkonnas kujunevad lapse identiteet ja enesetaju tihti institutsionaalse raamistuse kaudu, mis võib mõjutada seda, kuidas laps end ühiskonnas tajub ning, kuidas teda tajuvad teised. Just seetõttu on vajalik mõista, kuidas stigmatiseerimine ja sotsiaalne märgistamine kujunevad ning, millist mõju need avaldavad kinnisesse asutusse paigutatud noortele. Järgmine alapeatükk käsitleb stigma ja sotsiaalse märgistamise teoreetilisi käsitlusi ning nende seoseid kinnise lasteasutuse kogemusega.

1.2 Stigma ja sotsiaalne märgistamine

Stigmatiseerimine ulatub väga kaugesse mineviku ning on mitmeid põhjuseid, miks seda tehakse. KLAT teenuse puhul võib stigmatiseerimise endaga kaasa tuua ainuüksi see, et teenusele suunamine toimub kohtumääruse alusel (Saia jt., 2022). Võimalike stigmatiseerimise ilmingute uurimine on oluline selleks et mõista kuidas stigma mõjutab noorte võimalusi ja suhtumist nendesse.

1.2.1 Stigmatiseerimise teooria

Erving Goffmani (1963) teos on üks olulisemaid stigma käsitlusi sotsiaalteadustes. Goffman defineerib stigmat kui sügavalt diskrediteerivat ehk autoriteeti vähendavat ja halba valgusesse seadvat omadust, mis viib selliste isikute marginaliseerimiseni, kelle tegelikud või tajutavad omadused kalduvad kõrvale sotsiaalselt aktsepteeritud normidest. Goffmani sõnul viib see protsess „rikutud identiteedini“, mis asetab indiviidi ebasoodsasse positsiooni, luues takistusi tema sotsiaalses ja isiklikus arengus (Goffman, 1963).

Eesti Keele Instituudi Sõnaveebi kohaselt on stigma termin lahti seletatud sotsiaalse nähtusena: (häbi)märgistus, „märk küljes”, alavääristav omadus (EKI ühendsõnastik, 2025).

Stigmatiseerimine on pidev protsess, mis koosneb mitmetest omavahel seotud etappidest. Link ja Phelan (2001) määratlevad esmaseks etapiks sildistamise, mille käigus lihtsustatakse indiviidi omadusi ja kategoriseeritakse need sageli visuaalsete tunnuste või käitumise põhjal. Näiteks võivad alaealiste õigusrikkujate puhul olla nende minevik või eelnev käitumine esimesed omadused, mida ühiskond neis märkab. Seejärel järgneb nende sõnul stereotüüpide omistamine, mille käigus antakse teatud gruppidele negatiivsed ja üldistatud omadused, mis tihti ei pruugi vastata tegelikkusele (Link ja Phelan, 2001). Kinnises lasteasutuses viibinud noori võib selle kohaselt pidada automaatselt ohtlikeks või probleemseteks. Kolmandaks etapiks on eraldamine, mille käigus stigmatiseeritud indiviidid või grupid eristatakse ülejäänud ühiskonnast, kujundades "meie" ja "nemad" vastanduse. Need, kes jäävad väljapoole "meie" kategooriat, asetatakse vastanduvasse gruppi, mida sageli defineeritakse negatiivsete ja alavääristatud omaduste kaudu. Lõpuks viib see protsess staatuse languse ja diskrimineerimiseni, kus negatiivsed omadused ja hinnangud vähendavad isiku sotsiaalset positsiooni (Link ja Phelan, 2001). See omakorda piirab nende juurdepääsu olulistele ressurssidele, nagu haridus, töö ja tervishoid, ning taastoodab sotsiaalset ja majanduslikku ebavõrdsust. Stigmatiseerimise teooria osutab, et need protsessid ei ole pelgalt juhuslikud, vaid seotud ühiskonna struktuuride ja normidega, mis loovad ja taastoodavad ebaõiglust.

Stigmatiseerimise taga on kindlad sotsiaalsed ja psühholoogilised põhjused. Peamine eesmärk on sotsiaalne kontroll. Sotsiaalne kontroll kujutab endast inimeste sellise käitumise tagamist, mis on vastavuses antud sotsiaalse grupi, riigi ja ühiskonna huvidega (Kaugia, 2011). Normidele vastanduva käitumise uurimisel viitab sotsiaalne kontroll ühiskonnaliikmete hälbiva käitumise ennetamisele, ning stigmatiseeritute karistamisele või nende tagasitoomisele "normaalsete" hulka (Kallas, 2013).

SOS Lasteküla Eesti Ühingu kodulehel avaldatud artikli kohaselt võib sildistamine olla seotud erinevate teguritega, sealhulgas päritolu, perekonnaseisu ja koolikeskkonnaga, ning see võib viia negatiivsete tagajärgedeni, nagu häbitunne, sotsiaalne eraldatus ja vähene usaldus enda võimetesse (Laiv, 2023). Artiklis on sõnastatud, et üks levinumaid sildistamise vorme on seotud lapse perekondliku taustaga. Näiteks lapsi, kes kasvavad asendushoolduses või ilma bioloogiliste vanemateta, võidakse ühiskonnas kohelda eelarvamustega, mis võib takistada nende sotsiaalset integreerumist. SOS Lasteküla lapse õiguste nõunik Julia

Kovalenko-Djagileva rõhutas artiklis, et sellised stereotüübid võivad mõjutada laste ja noorte igapäevaseid kogemusi ja enesehinnangut, sõltumata nende tegelikest omadustest ja saavutustest (Laiv, 2023). Sildistamine on probleem ka hariduskeskkonnas, kus noori hinnatakse sageli nende akadeemiliste saavutuste, sotsiaalse staatuse või välimuse alusel. Selline kategoriseerimine võib viia kiusamise, madala enesehinnangu ja õpiraskusteni. SOS Lasteküla Raplamaa programmijuht Brita Kiik toonitas artiklis, et negatiivsete hinnangute kinnistumine isiku identiteeti võib piirata tema tulevikuvõimalusi (Laiv, 2023).

1.2.1 Avalik stigma ja enesestigma

Kuna stigma ei mõjuta ainult seda, kuidas teised indiviidi tajuvad, vaid ka tema enda enesehinnangut ja identiteeditunnet, on oluline eristada kahte peamist stigma tüüpi: avalikku ehk sotsiaalset stigmat ja enesestigmat. Mõlemad mõjutavad indiviide ja gruppe, kuid toimivad erinevate mehhanismide kaudu, millel on erinevad tagajärjed.

Avalik stigma viitab laiemale ühiskondlikule nähtusele, kus indiviididele või gruppidele omistatakse negatiivseid omadusi, mis võivad nende väärtust teiste silmis vähendada. See väljendub üldsuse hoiakutes ja käitumises, nagu diskrimineerimine, halvaks panu või tõrjumine (Link ja Phelan, 2001). Näiteks võib avalik stigma avalduda, kui õigusrikkujaid nähakse ühiskonnas peamiselt ohtlike ja parandamatute isikutena, mistõttu nad võivad sattuda sotsiaalse tõrjutuse ohvriks. Uuringute kohaselt võib isegi lühiajaline kokkupuude kriminaalõigussüsteemiga jätta noorele püsiva sotsiaalse märgi, mis piirab tema haridus- ja töövõimalusi (Lieberman jt., 2014).

Enesestigma seevastu viitab indiviidi enda poolt sisemiselt omaks võetud negatiivsetele hinnangutele ja hoiakutele, mis on kujunenud avaliku stigma mõjul (Corrigan ja Rao, 2012). Autorite kohaselt hõlmab enesestigma olemus protsessi, kus indiviid usub, et temale omistatud stereotüübid on tõesed, ja selle tulemusena kogeb häbi, enesehinnangu langust ja motivatsiooni vähenemist ühiskondlikult osalemiseks. Näiteks võib kinnises lasteasutuses viibinud noor hakata ise uskuma, et ta on probleemne või väärtusetu, mis vähendab tema valmisolekut hariduse või töö kaudu ühiskonda panustada. Maria Žuravljova doktoritöö raames kinnistes lasteasutustes viibivate noortega läbi viidud intervjuudes kirjeldasid noored end sageli „halbade lastena“. Selle enesekuvandi peegeldusena valmis uuringu käigus maal „*Mina olen halb laps*“, mille teosekirjelduse koostas kunstnik Kristin Erm. Maal tõlgendab visuaalsel kujul noorte poolt väljendatud sisemisi tundeid ja enesehinnangut, aidates esile tuua kinnises lasteasutuses viibimisega kaasnevaid psühholoogilisi kogemusi (Erm, 2024).

Kuigi avalik ja enesestigma on omavahel seotud, mõjutavad need inimesi erinevalt. Avalik stigma tuleneb ühiskonna sotsiaalsetest normidest, enesestigma aga mõjutab indiviidi identiteeti ja enesehinnangut, tekitades sisemisi takistusi. Kui avalik ja enesestigma kattuvad, võib see süvendada eraldatust, vähendada enesekindlust ja halvendada inimese elukvaliteeti (Prizeman jt., 2023).

1.2.3 Sotsiaalne märgistamine

Stigmatiseerimine on ajaloos tähendanud ennekõike sildistamist või häbimärgi külge panemist. Digiajastu ja meedia on muutnud ja laiendanud märgistamise ulatust, kuna digitaalne keskkond pakub uusi platvorme ja vahendeid identiteedi loomise ja märgistamise protsesside jaoks (Lageson ja Maruna, 2018). Sellised sildid mängivad aga olulist rolli selles, kuidas inividid ennast ja teisi tajuvad.

1960. aastatel muutus sildistamisteooria (ingl. k. *labeling theory*) juhtivaks lähenemiseks hälbiva (st normist kõrvalekalduva) käitumise selgitamisel sotsioloogide seas. Laialdasemalt defineeriti see kõrvalekallete ja stigmatiseerimise käsitluseks, rõhutades, kuidas ühiskondliku sildi omistamine võib mõjutada indiviidi elu.

Frank Tannenbaum oli üks esimesi, kes märkis sotsiaalse avalikkuse olulisust hälbivuse defineerimisel ja kujundamisel. Sildistamisteooria varasemas sõnastuses viitab Tannenbaum protsessile, kus häbimärgistamine võib panna inimese end nägema kurjategijana (Tannenbaum, 1938).

Goffman uuris märgistamist stigma kontekstis ja tõi esile, et stigma pole seotud ainult inimese omadustega, vaid sellega, kuidas ühiskond neid omadusi tõlgendab. Sildistamine tekitab sotsiaalset tõrjutust, mille tagajärjel võivad stigmatiseeritud inividid kaotada võimalused hariduse, töö või sotsiaalsete suhete loomisel (Goffman, 1963). Näiteks hälbiva käitumise silt, mis inimesele omistatakse varases eas, võib takistada tema sotsiaalset integreerumist hilisemas elus.

Link ja Phelan (2001) leiavad, et sildistamine ei ole neutraalne ega kirjeldav, vaid normidega määratletud protsess, mis väljendab ühiskonna ootusi ja võimustruktuure. Digitaalses kontekstis, kus teave levib kiiresti ja jääb sageli püsima, võib sildistamise mõju olla veelgi ulatuslikum ja kauakestvam (Link ja Phelan, 2001). Selline märgistamine ulatub tavapärasest näost näkku suhtlemisest kaugemale.

1.3 Meedia roll stigmatiseerimisel ja hoiakute kujundamisel

Sandra Kallas analüüsis 2013. aastal magistritöö raames kurjategijate stigmatiseerimist ning leidis, et stigma saavutab avalikkuse just eelkõige massikommunikatsioonivahendite kaudu, mis mõjutavad olulisel määral teiste isikute arvamust ja suhtumist kurjategija isikusse. Kui õiguskaitseorganid loovad kriminaalmenetluse ning karistuse täitmise käigus isikule sildi, siis meedia kinnitab selle sildi „kurjategija“ isiku külge (Kallas, 2013). Kinnises asutuses viibinud noorte suhtes on aga meedia mõju uurimine stigma kontekstis keerulisem, sest nende noorte puhul ei saa ühesena võtta, et nad oleksid teinud midagi sellist, mis vastaks kurjategija määratlusele ja ühiskonna korra rikkumisele. Nende sattumine teenusele võib olla seotud väga erinevate teguritega, mistõttu ei pruugi kogu grupi stigmatiseerimine olla õigustatud.

1.3.1 Meedia kaudu hoiakute kujunemine

Meedia mängib tänapäeval olulist rolli hoiakute kujundamisel. Definitsiooni kohaselt on hoiak hinnanguline seisukoht, mis on paneb isiku reageerima objekti suhtes soodsalt või ebasoodsalt viisil (Ajzen ja Fishbein, 1975). Kuna infoajastu on kaasa toonud tohutu hulga teabe igapäevase tarbimise erinevate meediakanalite kaudu, on meedia muutunud esmaseks ja sageli kõige mõjukamaks allikaks. On isegi öelnud, et kõik, mida me ühiskonnast ja maailmast teame, teame me massimeedia kaudu (Luhmann ja Cross, 2000). Kindlasti on tänapäeval ka sotsiaalmeedial ja muudel digiplatvormidel oluline roll info vahendamisel, kuid meedia ja uudised on siiski ühed olulisemad arvamuste kujundajad.

Ka Turu-uuringute AS-i poolt läbi viidud küsitluses 2024. aastal, nimetasid Eesti inimesed uudisteportaalid kõige olulisemaks kanaliks uudiste ja teadmiste hankimisel (ERR, 2024). Märkimisväärse osa ühiskonna jaoks sõltub esmamulje ja hoiakud otseselt sellest, kuidas meedia konkreetset sündmust, isikut või teemat esitleb. Positiivse või negatiivse fookuse rõhutamine meediakajastustes mõjutab otseselt üldsuse tajutavat suhtumist ning võib tugevdada stereotüüpe või kaasa aidata stigmatiseerimisele (Kallas, 2013).

Meediana määratleme kommunikatsiooni vahendavaid keskkondi ning traditsioonilisteks massimeediumiteks on läbi aja olnud trükitud ajaleht, raadio ja televisioon (Kõuts-Klemm ja Korts, 2010). Uueks massimeediaks nimetatakse ka internetti. Kommunikatsiooni teoreetik Denis McQuail'i kohaselt tähistab massimeedia erinevaid kommunikatsioonivahendeid, mis jõuavad peaaegu iga ühiskonnaliikmeni (McQuail, 2000). Tema sõnul on meedia funktsioonideks informatsiooni edastamise kõrval ka kultuuri- ja sotsiaalsete väärtuste

levitamine. Kanalid mitte ainult ei vahenda sündmusi ja arvamusi, vaid ka raamivad neid, pakkudes inimestele tõlgendusi ning juhtides tähelepanu teatud probleemidele või nähtustele.

McQuail'i hinnangul kipub meedia kujutama teatud gruppe ja käitumist ühiskonnast kõrvalekalduvate ja ohtlikena. Tema väitel hindab meedia reaalselt ohtu ja selliste gruppide olemasolu sageli üle ning kaldub õhutama moraalset paanikat. Selle eesmärk on suunata tähelepanu kõrvale sügavamalt sotsiaalselt probleemidelt ja toetada autoriteeti esindavaid institutsioone, aidates neil säilitada korda ja kontrolli (McQuail, 2000).

Meedias esitatud lood, kasutatav keelekasutus ja rõhuasetused kujundavad avalikkuse arusaamu. See mõjutab, kas noori tajutakse raskustes ja abivajavatena, ühiskonna normidest kõrvalekalduvatena või kuritegelike kalduvustega indiviididena. Lääne kultuuriruumis on välja kujunenud neli põhilist lapse kuvandit: laps kui süütu ja haavatav olend (Johnny, 2006), laps kui ebakompetentne õppija (James ja Prout, 2015), laps kui potentsiaalne ohuallikas (Corsaro, 2011; Jenks, 2005) ning laps kui aktiivne ja kompetentne osaleja (Qvortrup, 1994; Smith, 2011). Kui meedia kasutab peamiselt probleemseid termineid ja keskendub kindlatele kuvanditele, võib see kinnistada ühiskonnas negatiivseid stereotüüpe ja süvendada eelarvamusi (Kallas, 2013). Samas, kui meedias leiaksid rohkem kajastust ka edulood, kus noori nähakse kui tervikliku ja kompetentset indiviidi, võiks see aidata vähendada stigmatiseerimist ja mõjutada avalikkuse hoiakuid positiivselt.

Lisaks mõjutab meedia hoiakuid läbi selektiivse esitusviisi, kus teatud sündmused saavad suuremat tähelepanu. Troshanovski (2016) leidis meediapraktika analüüsis, et ajakirjandus kaldub kajastama vähemusgruppe pigem probleemide või konfliktide kontekstis, mitte nende positiivsete tegemiste kaudu. See loob auditooriumis selektiivse ja tihti moonutatud arusaama sotsiaalsetest gruppidest. Happer'i ja Philo (2013) kohaselt sõltuvad inimesed tihti meediast ka teatud sündmuste ja nähtuste mõistmisel, eriti siis, kui neil puudub otsene kokkupuude kajastatava grupi või teemaga. Sellisel juhul muutub meedia peamiseks hoiakute kujundajaks, pakkudes narratiive, mis võivad luua või tugevdada stereotüüpe (Happer ja Philo, 2013).

2024. aasta uuringus "Eesti elanike meediatarbimine ja võimalikud seosed usuliste ning moraalsete tõekspidamistega uuringu „Elust, usust ja usuelust 2020“ põhjal” leiti, et meediatarbimine seostub ka usuliste ja moraalsete tõekspidamistega (Kangro ja Lilleoja, 2024). Uuringust selgus, et meedia mõjutab inimeste väärtushinnanguid ja arusaamu ühiskonnast, eriti kui meediasisu tarbitakse regulaarselt ja kriitikavabalt.

Sellised meediapraktikad mitte ainult ei kujunda avalikkuse arusaamu, vaid võivad tugevdada eelarvamusi ja sotsiaalset tõrjutust, mis omakorda mõjutab otseselt ühiskondlikke hoiakuid ja otsuseid. Seega on meedial oluline roll selles, kuidas ühiskond tajub haavatavaid ja marginaliseeritud gruppe ning kas meediakajastus aitab kaasa mõistvama ja kaasavama keskkonna loomisele või hoopis süvendab stigmatiseerimist.

1.3.2 Näited Eesti meediaruumist

Asutuste ümbernimetamise järel on KLAT teenuse kohta avaldatavaid artikleid massimeedia kanalites jäänud vähemaks, mistõttu võib avalikkuse teadlikkus teenuse sisust, eesmärkidest, muutustest ja tegelikust toimimisest olla kahanenud ning kriitiline arutelu jäänud tahaplaanile. Nii toetutakse pealkirjadele ja uudistes enim kõne all olevatele teemadele.

KLAT-iga seotud infot otsides ilmuvad peavoolu meediaväljaannetes enamasti kajastused konkreetsetest juhtumitest, mis keskenduvad noorte kadumistele või põgenemistele asutustest. Artiklid nagu: „Politsei otsib Tartumaal kinnisest lasteasutusest lahkunud last“ (Delfi, 2022), „Politsei otsib varemgi korduvalt kadunud olnud 16-aastast Stevet“ (Tartu Postimees, 2023) ja „Saaremaale koju ei jõudnudki? Politsei otsib 13-aastast Genelyt“ (Postimees, 2023), võivad anda aluse teha üldistavaid järeldusi ja kujundada negatiivseid hoiakuid kõigi noorte kohta, kes asutuses viibivad.

Üks esmaseid kajastusi, milles KLAT-i 2018. aastal pikemalt käsitleti, oli Eesti Ekspressis ilmunud artikkel „Alaealistele kurjategijatele viimast pääseteed pakkuva kooli juht: me ei ole vangla ja meist ei saa vanglat“ (Salu, 2018). Artikli pealkiri, sõnastus ja fookus võivad jätta mulje, et KLAT on mõeldud eelkõige alaealiste kurjategijatele, kuigi tegelikkuses on seal eri taustaga noored, kelle kõigi probleemid ei ole seotud otseselt kriminaalse käitumisega. Tõstatatud on küsimus terminoloogia üle: *“On nad lapsed? Alaealised? Käitumisprobleemidega lapsed (seda terminit kasutab õppekeskuse koduleht)? Noored kurjategijad?”*. Sellised terminid peegeldavad otseselt erinevaid lapse kujutamise viise, millest eelmises peatükis kirjutasin. Kui noort kujutatakse süütu ja abivajajana, rõhutatakse vajadust toetuse ja kaitse järele, kui aga kasutatakse mõisteid nagu "noor kurjategija", asetatakse noor automaatselt sotsiaalse ohu ja probleemi raamistikku.

2019. aastal avaldati Pärnu Postimehe artikkel “Äsja kinnisest lasteasutusest vabanenu lõpetas 13aastase poisi elutee” (Habakuk, 2019). Kuigi sellised artiklid viitavad, et asutuses

viibivad noored võivad tõesti olla riskikäitumisele ja vägivallale kalduvad, on kurb tõsiasi, et inimesed kipuvad selliste uudiste põhjal tegema üldistusi ja nägema kõiki teenusel viibivaid noori ohuna. Fookus asetub probleemile, kuid harvemini käsitletakse tausta ehk põhjuseid, miks noored sellistes asutustes üldse viibivad ja millist tuge seal neile pakutakse.

Peavoolu kanalites loovad meediakajastused kahjuks pigem narratiive, kus KLAT teenust ja sarnaseid institutsioone käsitletakse sageli probleemsete noorte kontekstis, keskendudes nende põgenemistele ja õigusrikkumistele, mitte niivõrd rehabilitatsioonile ja edasiseks eluks ettevalmistamisele.

Positiivse käsitlusena on ilmunud 2022. aastal artikkel erialases ajakirjas *Sotsiaaltöö*, mis tutvustas Hiiumaa noortekodu kui turvalist ja arengule suunatud keskkonda (Sotsiaaltöö, 2022). Kuigi tänaseks päevaks on asutus suletud löi see artikkel ikkagi kindlat tüüpi kuvandi. Artiklis lükatakse ümber levinud müüdid ning rõhutakse teenuse põhimõtteid, mis toetavad noorte arengut ja heaolu. Sõnakasutus aitab eristuda rangelt repressiivsetest või ajalooliselt negatiivse kuvandiga institutsioonidest, asetades teenuse pigem hooliva ja teraapilise keskkonna raamistikku. Selles artiklis toimub teadlik hoiakute suunamine, mis üritab panna lugeja teenust mõistma mitte karistuse, vaid abimeetmena: *“Hiiumaale kinnise lasteasutuse teenusele saabuvad peamiselt noored, kelle käitumine ohustab eeskätt neid endid.”* Nii üritatakse mõjutada omakorda noortekuvandit ja noortele potentsiaalsete edasiste võimaluste loomist.

Sarnase positiivse tooniga on ka ERR-is avaldatud Kiira Gornischeffi arvamusartikkel „Meil ei ole ükskõik!“ (Gornischeff, 2019), kus rõhutatakse, et KLAT ei ole pelgalt karistuslik meede, vaid selle eesmärk on pakkuda tuge haavatavatele noortele: *“Maarjamaa hariduskolleeegium kui peamine kinnise lasteasutuse teenuse osutaja on nüüdseks astunud suure sammu edasi. Tegemist ei ole pelgalt last kinni hoidva asutusega, vaid teenusega, kus last toetatakse individuaalselt, lähtudes tema probleemidest.”* Autori sõnul on väga oluline, et kinnise lasteasutuse teenusel viibivad lapsed saaksid ka pärast teenuselt lahkumist järjepidevat tuge ja, et teenusel saadud positiivseid muutusi ei nulliks puudulik tugivõrgustik pärast teenuselt lahkumist. See paneb avalikkuse mõtlema ka oma vastutusele ja noorte jaoks võimaluste loomisele. Kiira Gornischeff oli artikli kirjutamise ajal valdkonna esindaja ning töötas sotsiaalkindlustusametis kinnise lasteasutuse teenuse juhina. Seetõttu võib tema seisukohti käsitleda osaliselt institutsionaalsest vaatenurgast lähtuvatena, mis võib mõjutada arvamust tonaalsust ning tugevamat esiletoodud positiivset kuvandit teenusest. Sellest

hoolimata on see artikkel oluliseks allikaks arusaamade kujundamisel ja loob soovitud avalikku narratiivi teenuse eesmärkide ja selles viibivate noorte osas.

Sellised käsitlused aitavad tasakaalustada meedias valdavalt probleemidele keskenduvaid kajastusi, kuid kahjuks leidub neid vähe. Kui meediakuvand jääb ühekülgsesks võib see kaasa tuua teenuse ning seal viibivate noorte stigmatiseerimise ning ühiskonnas negatiivsete hoiakute kujunemise.

PROBLEEMISEADE

Viimaste aastate reformid kinnise lasteasutuse teenuse (KLAT) valdkonnas on keskendunud sellele, et tugevdada noorte arengut ja toetada nende iseseisvat toimetulekut pärast teenuselt lahkumist. Teenuse sisu ja ülesehitus on suunatud riskikäitumise vähendamisele ning noorte edukale ühiskonda naasmisele, kuid varasemad uuringud ja teoreetilised käsitlused viitavad, et noorte edasist toimetulekut mõjutavad oluliselt ka laiemad ühiskondlikud tegurid, nagu stigmatiseerimine ja meedias kujundatud kuvandid.

Stigma võib vähendada noorte võimalusi hariduses ja tööturul, tugevdada sotsiaalset tõrjutust ning pidurdada positiivseid arenguprotsesse. Kuigi teenuse siseselt on tehtud olulisi muudatusi ja edusamme, võivad avalikkuse hoiakud ning meedia kaudu levivad stereotüübid takistada reformide täielikku mõju avaldumist. KLAT teenuse edukus ei sõltu seega ainult selle professionaalsest sisust, vaid ka ühiskonna üldisest valmidusest noori toetada ning meediaruumi kujundada tasakaalukamalt ja vastutustundlikumalt.

Varasemad uuringud on keskendunud peamiselt sellele, mida tehakse asutuses noorte toetamiseks ja edasiseks eluks valmistamiseks, kuid vähem on uuritud, kuidas sotsiaalne märgistamine ja meedia mõjutavad noorte edasisi võimalusi. Käesolev uuring ei analüüsi KLAT-i sisulist tööd ega praeguseid formaalseid jätkutoe programme.

Uurimistöö keskendub spetsialistide kogemustele ja arvamustele ning töö eesmärk on välja selgitada, kas ja kuidas avaldub kinnises lasteasutuses viibinud noorte stigmatiseerimine, kuidas see praktikas väljendub ning millist mõju võib avaldada meediakuvand avalikkuse hoiakute kujundamisel.

Eesmärgist lähtudes on uurimisküsimused järgmised:

1. Milliseid võimalikke stigmatiseerimise ilminguid ja hoiakuid on täheldatud KLAT taustaga noorte suhtes?
2. Kuidas kirjeldatakse meediakuvandit ja selle mõju hoiakute kujundamisel?
3. Milliseid takistusi ja võimalusi nähakse KLATI-is viibinud noorte kaasamisel ühiskonda?

2. METOODIKA

2.1 Metoodika valik

Käesolevas bakalaureusetöös rakendasin kvalitatiivset uurimismeetodit, mis on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste süvitsi mõistmisele (Laherand, 2008). Metoodika valik lähtus uurimistöö eesmärgist analüüsida keerukaid sotsiaalseid nähtusi, nagu stigma ja selle mõju, erinevate valdkondade spetsialistide perspektiivist. Kvalitatiivse uurimuse keskmes on diskursuste ja narratiivide roll inimeste valikute ja käitumise kujundamisel ning, see kuidas sotsiaalne tegelikkus on loodud (Strömpl, 2020). Nii sain esile tuua, kuidas mõjutab stigmatiseerimine noorte sotsiaalset kaasatust ja võimalusi. Valitud metoodika põhjal, ei keskendu uuring ühiskonnahoiakutele tervikuna, vaid Tartu piirkonna spetsialistide tööalastele tähelepanekutele KLAT taustaga noorte kohta.

2.2 Andmekogumise- ja analüüsimetod

Andmete kogumiseks kasutasin poolstruktureeritud individuaalintervjuusid. Selline lähenemine võimaldas süvitsi uurida intervjueeritavate arusaamu ning sain lasta osalejatel oma mõtteid ja kogemusi vabalt väljendada ning sisse tuua ka teemasid, mis nende arust veel olulised on. Intervjuud keskendusid eelkõige igapäevatoos täheldatud hoiakutele, suhtumisele ja meediakuvandile KLAT-is viibinud noorte suhtes. Kogutud andmete analüüsimiseks rakendasin kvalitatiivset sisuanalüüsi, täpsemalt temaatilist analüüsi, mille eesmärk on tuvastada tekstides korduvad tähendused, arusaamad ja tõlgendusraamistikud (Ezzy, 2002; Flick, 2011, viidanud Kalmus jt., 2015). Temaatiline analüüs võimaldas uurida, mida ja kuidas uurimuses osalejad rääkisid ning millised tähendused nende jutus esile kerkisid. Analüüsi aluseks oli avatud kodeerimine, mille käigus ei lähtuta üksnes uurija poolt määratletud teemadest, vaid arvestatakse ka sellega, mida osalejad ise peavad oluliseks esile tuua (Kalmus jt., 2015). Nii oli võimalik välja selgitada vastustes korduvad teemad, hoiakud ja tõlgendused, mis on tähenduslikud nii üksikisiku kui ka laiemalt sotsiaalse konteksti tasandil (Laherand, 2008).

Intervjuudest välja toodud tsitaadid annavad edasi intervjueeritavate sõnakasutust, emotsioone ja kogemusi ning on tekstis esitatud kaldkirjas, eraldatuna semikooloniga. Kõik tsitaadid on anonüümsed ning esitatud, kas teemade või valdkonna kaupa. Intervjueeritavad

on andnud loa seostada nende ametikohta öelduga, mistõttu on töö jaoks oluliste tsitaatide puhul lisatud konteksti ja märgitud intervjuueeritava töövaldkond. Tsitaatide sees välja jäetud osad on tähistatud kaldkriipsude vahele paigutatud kolme punktiga (/.../). Minu kui uurija kokkuvõtavad tähelepanekud ja analüütilised tõlgendused on esitatud tavalises Times New Roman, pt 12 kirjastiilis.

2.3 Valim

Intervjuu valim koosnes neljast Tartu piirkonna töötajast, kes on tööalaselt kokku puutunud KLAT asutuste, neis viibinud noorte ning nende toetamise, hindamise või suunamisega. Intervjuueeritavate hulka kuulusid politsei-, noorsootöö-, haridus- ja karjäärivaldkonna töötajad. Valimi koostamisel lähtusin sihipärasest valimimeetodist, mis võimaldas mul uurijana ise valida intervjuueeritavad vastavalt uurimiseesmärgile. Sellise valiku eesmärk on leida tüüpilised ja/või ideaalsed küsitletavad, kelle arvamused ja kogemused aitavad uuritavat teemat kõige paremini mõista (Rämmer, 2014).

Valimi planeerimise etapis koostasın sihtrühma kogumi, mille aluseks oli kriteerium, et kaasatavad valdkonnad peavad tööalaselt puutuma kokku noortega, kes on viibinud kinnistes lasteasutustes. Uuringu eesmärgist lähtuvalt valisin sobivateks valdkondadeks, kust potentsiaalseid osalejaid leida sotsiaaltöö, hariduse, kriminaalhoolduse, noorsootöö, politsei ning tööhõive. Uurimisplaani kohaselt oli eesmärk kaasata igast määratletud valdkonnast üks esindaja ning oluliseks pidasin valida inimesi, kes oskaks anda oma hinnangu, mitte ainult valdkonna siseste vaid ka kõrvaliste osapoolte, nagu tööandjate, koolide või kogukonna, hoiakutele.

Potentsiaalsetele kaheksale osalejale edastasin 2025. aasta veebruaris kutsed, milles tutvustasin uuringu eesmärki ja kutsusin intervjuus osalema. Esmase kutse peale sain positiivse vastuse kolmelt töötajalt, kes esindasid politsei- (noortega töötav piirkonnapolitsei), noorsootöö- ja haridusteenuste (varasemalt KLAT asutuses töötanud, tänane sotsiaalpedagoog ja haridusteenuste suunamisega tegelev töötaja) valdkondi. Sotsiaaltöö, kriminaalhoolduse ning karjäärivaldkonna töötajatelt esialgu vastust ei saanud, mistõttu saatsin korduvkutse. Lõpuks õnnestus kaasata üks Töötukassa (karjääriteenuste) esindaja, kuid sotsiaaltöö ning kriminaalhoolduse töötajatest esindajat leida ei õnnestunud. Valim oli väikesemahuline, kuid mitmekesine valdkondliku tausta poolest, võimaldades koguda erinevaid vaatenurki. Kuna lastekaitsetöötajad ning prokurörid või

kriminaalhooldustöötajad, kes oma töös igapäevaselt KLAT taustaga noortega kokku puutuvad, valimis ei ole, kujutab nende valdkondade puudumine endast siiski olulist meetoodilist piirangut ja ei võimalda anda täieliku ülevaadet spetsialistide nägemusest.

2.4 Uurimuse eetilised põhimõtted

Uurimuse läbiviimisel lähtusin Tartu Ülikooli eetikajuhistest ning sotsiaalteadusliku uurimistöö eetilistest põhimõtetest (Teaduseetika nõuded sotsiaalteadustes, 2022). Kuna uurimuse teemaks on stigma ja hoiakud kinnistes lasteasutustes viibinud noorte suhtes, mis on sotsiaalselt tundlik valdkond, pöörasin erilist tähelepanu osalejate vabatahtlikkusele ja andmete konfidentsiaalsusele. Kõiki osalejaid informeerisin kirjalikult uuringu eesmärgist, intervjuerimise protseduurist ja andmete kasutamise viisidest. Teadliku nõusoleku vormis (vt. LISA) oli märgitud, et intervjuud viiakse läbi poolstruktureeritud kujul, kestvusega 45–60 minutit, ning need toimuvad osaleja valitud kohas või veebikeskkonnas. Nõusoleku vormis kinnitasin, et osalemine on vabatahtlik ning osalejal on õigus igal hetkel katkestada intervjuu või loobuda osalemisest ilma põhjendusi esitamata. Samuti andsin osalejatele võimaluse hiljem oma andmete kasutamisest loobuda kuni 31. märtsini 2025, millal algas andmete lõplik analüüs.

Intervjuude käigus kogusin piiratud hulgal taustainfot (nt töökogemus, haridus, vanus), kuid neid andmeid ei analüüsinud eraldi ega seostanud konkreetsete isikutega. Intervjuusid salvestasin uurimistöö tarbeks, salvestised hoidsin turvalises pilveteenuses, millele oli juurdepääs ainult minul uurijana ning helisalvestised kustutasin kohe pärast transkribeerimist. Transkriptsioonide tegemiseks ei kasutanud ma turvalisuse tagamiseks automaatseid kõnetuvastussüsteeme. Transkribeeritud andmeid hoidsin samuti turvaliselt pilveteenuses ning neile pääsesin ligi vaid mina intervjuerijana. Kõik tsitaadid esitasin töös viisil, mis välistab osalejate tuvastamise.

Uuringus ei käsitletud isiklikke ega delikaatseid teemasid. Eetiliselt oluline oli kõigile intervjueritavatele rõhutada, et intervjuu keskendub osaleja töökogemusele ja mitte isiklikele hinnangutele.

Tulemusi kasutatakse ainult akadeemilistel eesmärkidel, sh bakalaureusetöös ja võimalikes teadusartiklites, järgides osalejate anonüümsust. Uuringu laiem eesmärk on toetada

ühiskondliku teadlikkuse kasvu ning luua alus edasistele uurimustele ja noorte toetamisega seotud praktilistele arengutele.

2.5 Eneserefleksioon

Kogu uurimisprotsess oli minu jaoks väga väärtuslik ja pakkus uusi õpikogemusi. Varasemalt olin kooli õppetöö raames läbi viinud vaid lühikesi intervjuusid. Tundsin enne bakalaureusetöö empiirilise osa alustamist teatavat ebakindlust intervjuude ettevalmistamise, kontaktide loomise ning vestluste läbiviimise koha pealt. Algselt osutus keeruliseks ka Tartu piirkonnast KLAT taustaga noortega kokku puutunud spetsialistide leidmine, sest sihtrühm on üsna kitsas ning paljud, kelle poole pöördusin, olid kas töökoormuse tõttu hõivatud või ei tundnud end teemaga piisavalt kursis olevat.

Intervjuusid viisin läbi 2025. aasta märtsikuus, mis andis mulle piisavalt aega neid hiljem analüüsida. Tundsin, et poolstruktureeritud intervjuude kasutamine võimaldas vestlustel olla paindlikud ja loomulikud. Nii said intervjuueeritavad esile tuua ka mõtteid ja teemasid, mida ma esmalt ei olnud osanud ette näha. Kuigi alguses tundsin mõningast ebamugavust intervjuueerimise osas, kadus see kiiresti, kui kogesin kõigi intervjuueeritavate mõistvat ja professionaalset suhtumist. Intervjuueeritavad pidasid minu uurimistöö teemat oluliseks ning olid valmis jagama oma ausaid teadmisi ja kogemusi, mis lisas tööle tähendust.

Usun, et varasem uurimistöö andis hea tausta, aitas valdkonda paremini mõista ning toetas minu praegust uurimust, võimaldades näha laiemat pilti ning seostada erinevaid tegureid noorte võimaluste ja arenguga. Uurimisprotsess arendas minu analüütilist ja kriitilist mõtlemist ning süvendas arusaamist keerukatest sotsiaalsetest nähtustest. Samuti kasvatas see minu empaatiavõimet ja teadlikkust uurija vastutusest, sest pidin teemat käsitlema eetilisel ning hoiduma isiklikest hoiakutest ja eelarvamustest.

3. ANALÜÜS JA TULEMUSED

Käesolevas peatükis esitan intervjuu tulemused intervjuudes esile kerkinud teemade kaudu, toetudes KLAT teenuse ja seal viibinud noortega kokkupuutuvate Tartu piirkonna eri valdkonna spetsialistidega läbiviidud intervjuudele. Intervjuude eesmärk oli mõista, kuidas need töötajad tajuvad võimalikku stigmatiseerimise mõju kinnistes lasteasutustes viibinud noorte kaasamisele ühiskonnas. Keskendusin intervjuueeritavate kogemustele oma igapäevatoös ning püüdsin uurida, milliseid võimalusi nähakse noorte toetamiseks hariduses, tööturul ja kogukonnas. Analüüsi toetan tsitaatidega intervjuudes esilekerkinud seisukohtadest.

3.1 Stigmatiseerimisel põhinevad stereotüübid

Kõik intervjuudes osalejad märkisid, et on oma töös kuulnud kinnistes lasteasutustes viibinud noorte suhtes stereotüüpset suhtumist, mis põhineb stigmatiseerimisel, üldistustel ja varasematel arusaamadest. Seda tuleb nende hinnangul ette üsna tihti ning väideti, et sageli jääb tähelepanuta iga noore individuaalne lugu ja soov muutuda.

Enim esilekerkinud stereotüüp, mida välja toodi on, et KLAT taustaga noored on automaatselt “riskinoored” või “probleemse käitumisega”, kellel peab rohkem silma peal hoidma. Kuuldud on fraase, nagu näiteks “pätt”, “kriminaal” ja “lootusetu juhtum”: *“Hästi lihtne on inimesi sildistada ja panna nendele mingisuguseid stereotüüpe külge või hüüda neid mingit nimepidi nagu näiteks pätt /.../”* Sellised väljendid võivad peegeldada kinnistunud negatiivseid hoiakuid, mille kaudu määratletakse noore identiteet KLAT-i kuvandi põhjal.

Kõik intervjuueeritavad toonitasid, et üldjuhul on KLAT-i suunatud noored “lihtsalt keerulise tausta ja mitmekesiste eluraskustega lapsed”, mille tõttu on nende käitumine kujunenud vastuseks keskkonnale, mitte aga iseloomu või loomupärase kalduvuse tõttu: *“Laps ise ei ole ju oma olemuselt paha, tema käitumine on pigem tingitud keskkonnast ja eluoludest, milles ta on kasvanud.”*

Lisaks tõid intervjuueeritavad esile, et tänapäeval võib täheldada laiemat ühiskondlikku trendi, kus üha enam inimesi, sealhulgas noori, kogeb vaimseid raskusi, ärevust ja erinevaid psühhosotsiaalseid kõrvalekaldeid. Nende sõnul on noortel sageli keeruline leida ühiskonnas oma kohta või tunda end turvaliselt ja väärtustatuna. Toodi esile, et paljud

käitumisprobleemid saavad alguse ka laiematest sotsiaalsetest ja majanduslikest oludest: *“Nii palju igasuguseid probleeme on ühiskonnas, on need siis majanduslikud probleemid, töökohtade puudus, vaimse tervise probleemid, keerulised peresuhted. Need kanduvad aga kõik meie lastele edasi. Sealt hakkabki see pall veerema.”* See näitab, et noorte käitumine ei teki tihtipeale iseenesest, vaid välised probleemid kanduvad neile edasi.

KLAT-is viibinud noorte puhul levivad tihtipeale intervjuueeritavate sõnul ka topeltstandardid. Kui füüsilise haigusega lapsi nähakse kui süütuid ja abivajajaid, kiputakse neid noori sildistama „probleemseteks“. Üks intervjuueeritav tõi välja, et nendesse noortesse suhtumisel peaksime lähtuma samast empaatiast ja mõistmisest, mida rakendame näiteks füüsilise haigusega laste puhul: *“Me peame lähtuma sellest, milline täpselt seal iga lapse lugu on.”; “/.../ kas me jätaks ühiskonnana abita või heidaksime kuidagi kõrvale haige lapse, kellel on diabeet või, kes on ratastoolis? Siis miks me peaksime tegema seda lapsega, kellel on olnud raske minevik või keeruline käitumine?”* Toodi välja, et tegelikkuses ei erine nende vajadus abi ja toe järele ning mõlemal juhul vajab noor mõistvat keskkonda, et areneda ja end turvaliselt tunda. Intervjuudes osalejate arvates levivad ühiskondlikul tasandil liigselt üldistavad hinnangud ning noortele ei läheneta piisavalt individuaalselt.

Veel üks stereotüüp, mis valdkonna töötajate hinnangul tugevalt levib, on arusaam, et kõik KLAT-is viibinud noored on loomult agressiivsed või vägivallale kalduvad: *„Tihti arvatakse, et kui keegi on olnud KLAT-is, siis ta on kindlasti vägivaldne. Aga me ei räägi piisavalt sellest, et paljud neist noortest on ise kogenud vägivalda, mitte selle põhjustajad.“* Noori nähakse sageli kui potentsiaalset riski ühiskonnale, kelle suhtes ollakse ettevaatlikud. Intervjuueeritavad tõid välja, et selline hoiak kipub jällegi eirama konteksti.

Intervjuudes toodi välja, et KLAT taustaga noortesse suhtuvad teismelised eakaaslased tihti mõistvamalt ja sallivamalt kui täiskasvanud: *“Lapsed ja noored ise on sageli palju avatumad kui täiskasvanud.”* Eakaaslaste seas ei ole kinnisesse lasteasutusse sattumine automaatselt sotsiaalse tõrjumise põhjuseks vaid võib isegi vastupidiselt äratada huvi ja uudishimu: *„Tihtipeale kuuleme noorte käest ka seda, et sõprusringkonnas on keegi, kes on kinnise lasteasutuse teenusel olnud, ja nad ütlevad, et tegelikult seal ei ole midagi hullu, KLAT-i noored on täitsa tavalised ja lahedad.“*

Vanem generatsioon ja lapsevanemad kipuvad intervjuueeritavate sõnul olema hoiakutes kinnisemad, lähtudes eelkõige normidest ja hirmudest. Täiskasvanute, eriti lapsevanemate

roll hoiakute kujundamisel on oluline. Öeldi, et nende kartused ja eelarvamused kanduvad tihti lastele edasi, kujundades lapsepõlvest saati sotsiaalset distantsi. Intervjueeritavate arvates võib lapsevanemate suhtumine olla takistuseks noorte omavahelise loomuliku ja toetava suhtluse tekkimisel: *“Pigem on nagu noored, kes hoiavad teadlikult eemale, kelle vanemad võib-olla ütlevad, et ei peaks suhtlema sellise halva taustaga lastega, mis on nagu kuskile väljapoole paistnud.”*; *“/.../ teine osa on lapsevanemad, seal on kahjuks jätkuvalt see mentaliteet, et kuskil kinni olnud lapsed on alati ohtlikud ning halvaks eeskujuks.”* Selline hoiak toob kaasa olukorra, kus vanemad, soovides oma lapsi kaitsta, annavad oma suhtumist tahtmatult edasi. Rõhutati, et nii võib süveneda KLAT taustaga noorte tõrjutus ja nende integreerimine ühiskonda muutuda raskemaks.

3.2 Meedia roll hoiakute kujunemisel

Üks peamine teema, mis intervjuudest korduvalt esile kerkis, on meedia rolli mitmetähenduslikkus. Ühest küljest nähti meediat kui ühiskondlikku teavitajat, teisalt kui stigmatiseerijat ja stereotüüpide loojat. Mitmed intervjueeritavad viitasid sellele, et meedia suudab luua tugevaid narratiive KLAT teenuse ja selles viibivate noorte kohta. Meediakajastusi peeti enamasti negatiivseteks, ühekülgsedeks ning ainult rikkumistele keskenduvateks. Noorsootöö valdkonna esindaja sõnul püüavad nemad sotsiaalmeedia kaudu nähtavaks teha noorte positiivseid tegemisi, kuid peavoolumeedia sellele enamasti ei reageeri: *“Kahjuks kajastatakse meedias sageli ainult negatiivseid sündmusi, kuna need toovad rohkem tähelepanu ja klikke.”*; *“Näiteks, kui noored on seotud kuritegudega või tekivad ühiskonnas probleemid, siis meedia toob neid välja, kuid ei kajasta positiivseid algatusi ega noorte tegemisi.”*

Intervjueeritavad on oma töös märganud, et sageli näevad inimesed ka meediast üksikut pealkirja või kuulatakse ainult üht osapoolt ning selle põhjal tehakse järeldusi. Nii tekib nende hinnangul lihtsustatud ja stereotüüpne kuvand “halvast noorest”: *“Arvatakse, et ei noor, pere, kool ega politsei ei ole mitte midagi teinud ja järelikult see ongi lootusetu üritus.”* Selline suhtumine viitab sotsiaalsete probleemide individualiseerimisele, kus vastutus nihkub noorele, asutustele ja spetsialistidele, kuid tähelepanuta jääb ühiskonna roll.

Intervjuudest ilmnes kriitika ka meedia poolt kujundatud ühiskonna ootuste suhtes, mille kohaselt nähakse KLAT-i sageli kui lahendust kõigile probleemidele: *„Asutusele on pandud liiga suured ootused /.../ meedias näidatakse, et kõik need lapsed saab seal ühiselt*

kohandada, aga see on suur väljakutse.” Selline üldistav käsitlus varjutab intervjuudes osalenud spetsialistide sõnul tegelikkuse, kus ressursid ja võimalused on piiratud ning noorte vajadused väga erinevad.

Vastuoluks toodi intervjuudes esile ka meedia positiivne mõju. Näiteks on mõningad meediakajastused ja sellistest teemadest ausalt ja ilustamata kirjutamine aja jooksul tõstnud inimeste teadlikkust noorte probleemidest ning pannud inimesi rohkem märkama ja teavitama abivajadusest. Politseitöötaja märkis, et: *“/.../ inimesed oskavad noore abivajadust rohkem märgata ja annavad sellest ka rohkem teada.”* See rõhutab, et meedia ei ole pelgalt info edastaja, vaid mängib ka aktiivset rolli ühiskonna suunamisel ja mõjutamisel.

3.3 Stigmatiseerimise mõju noorte enesehoiakutele

Stigmatiseerimine võib mõjutada ka noorte enesehinnangut ja identiteeti, eriti kui nad on juba eelnevalt emotsionaalselt haavatavad. KLAT teenusele sattunud noored on intervjueeritavate sõnul tihti madala eneseusuga ning stigmatiseerimise kogemine võib seda veelgi süvendada: *„Kui sind nähakse kogu aeg kellegi sellisena, kes nagunii ebaõnnestub või valetab, siis lõpuks tekibki tunne, et milleks üldse pingutada.”*

Üks intervjueeritav viitas sellele, kuidas noored ise meediakajastatustele ja kommentaaridele reageerivad: *“Mõned muutuvad kurvaks ja sulguvad, teised üritavad ennast kaitsta läbi huumori või isegi kommentaariumites kaasa lüües. Mõlemal juhul võib noor aga mõelda, et temale omistatud stereotüübid on tõesed ja tunda motivatsiooni vähenemist muutumiseks ja ühiskonna normide järgmiseks.”* See viitab, et noorte toimetulekustrateegiad võivad olla erinevad, kuid neile omistatud sildid mõjutavad otseselt nende isiksust ja enesehoiakuid.

3.4 Takistused noorte ühiskonnas osalemisel

Pärast KLAT asutuses viibimist mängib noore edasise elu kujunemisel tähtsat rolli see, kuidas teda ühiskonnas vastu võetakse. Sotsiaalne integreerumine sõltub suuresti mitte ainult noorte enda oskustest ja tahtest, vaid ka ümbritseva keskkonna, sealhulgas koolide, tööandjate ja kogukonna, suhtumisest ja valmisolekust pakkuda neile võimalusi. Intervjuudest selgus, et ligipääs haridusele ja karjäärivõimalustele võib pärast KLAT-is viibimist olla piiratud. Hoolimata noorte soovist edasi õppida või tööle asuda, seisavad nad spetsialistide hinnangul tihti silmitsi eelarvamuste, usaldamatuse ja struktuursete takistustega.

Üks peamisi probleeme, mis toodi välja KLAT-ist tulnud noorte töö- ja haridusvõimaluste osas, on müüdid ja stereotüübid. Intervjueeritavate hinnangul nähakse tööandjate ja koolijuhtide poolt neid sageli kui passiivseid, õppimisvõimetuid või distsipliiniprobleemidega noori: *“Müüdid on tavalised. See, et nad midagi ei oska, midagi ei taha. Nad ei tule kohale.”* Sellised stereotüübid ei kajasta intervjueeritavate sõnul aga tihti tegelikkust ja võivad süvendada sotsiaalset tõrjutust. Seejuures ei ole intervjueeritavate sõnul tegemist olnud vaid üksikute juhtumite ja hoiakutega, vaid struktuurse protsessiga, mis taastoodab sotsiaalset ebavõrdsust ja pärsib noorte võimalusi ühiskonnas uuesti alustada. Nii väheneb oluliselt tema võimalus olla kaasatud toetavasse keskkonda.

Intervjuudes osalenud noorsoo- ja politseitöötaja tõid esile, et kuigi sellised eelarvamused võivad mõningatel juhtudel tõeks osutuda, ei tohiks teha üldistusi ja hoiakuid nende põhjal kujundada. Intervjueeritavate enda kogemused on näidanud, et paljud noored, kes on viibinud kinnises lasteasutuses, omavad potentsiaali ja võivad osutuda väga pühendunuteks ning sihikindlateks: *“/.../ tegelikult mõnikord nad on isegi paremad ellujääjad ja kui nad oma elus selle teatud faasi läbi teevad, siis nad on üldjuhul ka väga head töötajad,”*. KLAT asutuse struktuur ja igapäevane rutiin oli mitmete intervjueeritavate hinnangul kujundanud noortes teatava vastutustunde ja distsipliini, mis võib nii koolis kui töö- või eraelus osutuda väärtuslikuks.

Haridusvõimaluste poolel kerkisid selgelt esile mitmed süsteemsed probleemid, mis takistavad KLAT asutusest naasvaid noori tavaharidussüsteemis. Peamiseks takistuseks ei ole intervjueeritavate hinnangul mitte noorte võimetus õppida või soovimatus haridusteed jätkata, vaid stigma ja haridusasutuste endi hoiakud, teadmatus ning struktuursed puudujäägid, mis väljenduvad hirmus ja ebakindluses nende noorte vastuvõtmise ees: *“Ühiskonnas on üldiselt veel levinud suhtumine, et probleemsed lapsed ei sobitu tavakooli. Koolide juhtkonnad ikka ju kardavad, et nad ei suuda neid noori integreerida ning muretsetakse ka teiste õpilaste vanemate reaktsioonide pärast. Suur osa sellest hirmust tuleneb teadmatusest.”*; *“Meil on spetsialistid ja koolijuhid, kes ütlevad valju häälega, et nad ei taha seda last enda kooli võtta.”*

Lisaks hoiakutele, mõjutab valdkonna töötajate arvates noorte integreerimist ka õpetajate vähene ettevalmistus “keerulisema käitumise” või erivajadustega lastega töötamiseks. Nagu intervjuudest selgus võib KLAT-ist naasvatel noortel olla neuroerinevusi, vaimse tervise raskusi (nt depressioon) või autismispektri tunnuseid, millega ei osata tavakoolides toime

tulla või puuduvad vastava väljaõppega spetsialistid. Küll aga loovad puhtalt hoiakute põhjal tehtud otsused, noori mitte vastu võtta, takistuse noore ja tavahariduse vahel. Kui kooli tasandil puudub valmisolek võtta vastu noori, kellel on keerulisem taust, jääb ka nende edasine haridus- ja elutee ebakindlaks, sest vajalikud oskused ja sotsiaalsed kogemused on puudulikud. Siinkohal oli intervjuueeritavate arust oluline märkida, et sageli ei tugine selline tõrjuvus mitte noore reaalsel käitumisel või koolide võimekusel, vaid pelgalt sildistamisel ja eelarvamustel.

Intervjuueeritavate kogemuste põhjal ilmnevad ka tööturu kontekstis KLAT taustaga noorte puhul peamised takistused sageli tööandjate usaldamatuses ja ebakindluses. Toodi esile, et osad tööandjad pelgavad võtta tööle noori, kellel on varasem kokkupuude kinniste asutustega, kartes oskamatust või tööeetika puudumist. Hoiakud on spetsialistide hinnangul aastatega muutunud avatumaks, kuid siiski püsib teatud ettevaatlikkus ja hirm, eriti väiksemates töökollektiivides, kus iga töötaja panus on kriitiline. Tööandjad on väljendanud kartuseid, mis seostuvad nende noorte saamatuse või ebastabiilsuse ja hirmuga, et nad ei ilmu tööle, ei suuda oma rolli täita või põhjustavad konflikte töökeskkonnas: *“Hirm on, et nad ei ole valmis vastutust võtma ja pelgalt nende kohalolek töökohal ei ole ju piisav.”*; *“/.../ kui tööandja oleks isegi valmis võimalust pakkuma, siis, mis garanteerib, et see töö ka tehtud saab?”*. Samuti kardetakse, et KLAT-is viibinud noored on kinnisemad ja ei oska abi küsida ning tööandjale oma probleemidest ausalt rääkida.

Intervjuudest tuli esile ka kogukonna roll noore toetamisel. Märgiti, et hetkel ei ole kogukonnad sageli valmis noori “tagasi vastu võtma” ning koolid ja tööandjad jäävad probleemiga üksi: *„/.../ kahjuks pole kogukond sageli valmis noori vastu võtma. Nad on väga vastumeelsed ja mõnel juhul on kurb tõsiasi, et seda öeldakse ka otse välja.“*. Kui noor suunatakse peale teenusel viibimist tagasi keskkonda, mis ei ole toetav, olgu see pere, kogukond, kool või töökoht, kaotab ta kiiresti toe, mida ta seni KLAT-is või asenduskodus sai: *„Olen palju suhelnud noortega, kes on ära läinud /.../ nad ütlevad, et on ikkagi keeruline. Üks põhjus on see, et KLAT-is või ka asenduskodus on noor väga toetatud, aga kui ta läheb tagasi koju, mis ei ole turvaline ega toetav koht, siis on see suureks probleemiks.“*

Kriitiline hinnang anti ka riiklikule suhtumisele noorsootöösse, mis on seni jäänud formaalhariduse kõrval tahaplaanile. Noorsootöö valdkonna esindaja tõi välja, et valitsus ja poliitikakujundajad suhtuvad noorsootöösse sageli kui lisandväärtuseta ressursi, mitte kui olulisesse osasse noorte arengukeskkonnast.

3.5 Võimalused noorte toetamisel ühiskonnas osalemisel

Samas toodi intervjuudes välja ka lootustandvaid arenguid. Intervjueeritavad märkisid, et Tartus on olemas õpetajaid ja koole, kes võtavad noore teadlikult fookusesse ja pakuvad temale sobivaid toetavaid meetmeid: *“/.../ on ka häid näiteid, et palju sõltub õpetajatest, kes on valmis noort toetama. Kui on olemas suure südamega õpetajaid, siis suudavad nad teha suuri edusamme.”* Siit ilmneb vastuolu, et kuigi süsteemis võib olla piiranguid ja puudujääke, sõltub noore haridustee jätkumine sageli üksikute koolide, juhtkondade ja haridustöötajate suhtumisest ning valmisolekust pakkuda igakülgset tuge. Leiti, et koolikeskkonnad, kus nähakse noores enamat kui tema minevikku või talle omistatud silte, võivad mängida otsustavat rolli noore edukas kaasamises tavaharidusse.

Ka töövaldkonnas on olnud positiivseid näiteid. Karjääriteenuste esindaja tõi esile, et on leidunud ettevõtteid, kes on noorte suhtes väga positiivselt meelestatud ja valmis andma KLAT-ist tulnud noortele võimaluse tööturule sisenemiseks. Seda on tehtud koostöös Töötukassaga, et pakkuda võimalikult palju stabiilsust ja usaldust.

Ka Tartu linn on astunud olulisi samme noorte toetamiseks, näiteks noortegarantii tugisüsteemi kaudu, mis aitab neid noori, kes ei tööta ega õpi. Intervjueeritavate hinnangul aga ainult sellest ei piisa, kui puudub laiem kogukonna toetus. Toetust vajavad mitte ainult noored ise, vaid ka need asutused, kes noortele võimalusi pakuvad. Üks intervjueeritav rõhutas, et koolide, tööandjate ja kogukondade kartusi saab leevendada siis, kui nad tunnevad, et nad ei jää üksi ja et neil on olemas tugi.

3.6 Ettepanekud ja nägemus lahendustest

Intervjuud aitasid mõista ka noortega kokkupuutuvate spetsialistide endi nägemust lahendustest, mida nad KLAT-ist tulnud noorte toetamiseks ja sotsiaalseks integratsiooniks vajalikuks peavad. Pakuti välja võimalikult inimkeskselt kujundatuid ettepanekuid, mis aitaks noori peale teenusel viibimist edukalt taasühiskonnastada ja stigmatiseerimist vähendada.

Stigmatiseerimise vähendamiseks pidasid intervjueeritavad oluliseks muuta viisi, kuidas me noorte lugusid ühiskonnas kajastame. Kuigi meedial on kohustus ühiskondliku teavitamise ees, soovitasid intervjueeritavad sõnastust muuta positiivsemaks ja anda avalikkusele rohkem ülevaadet teenuse eesmärkidest ja positiivsetest arengutest. Nende sõnul peaks näiteks

meediakajastustes vältima igasuguseid individualiseerivaid süüdistusi: „*Peaksime kajastama ja nägema neid teemasid aga see ei tohiks olla kedagi isiklikult kahjustav.*“ Rõhutati, et varajane märkamine võib aidata ennetada suuremaid eksimusi.

Tugevalt toodi esile narratiivide tähendus tasakaalustatud meediakajastuste näol. Intervjueeritavate sõnul on lood, mis näitavad muutuse võimalikkust, kasulikumad ja mõjuvamad kui kampaaniad: „*Inimesi liigutavad lood. Kui räägime edulugudest, kus keegi on muutunud, õppinud, tööle saanud, see muudab hoiakuid rohkem kui mingid kampaaniad.*“

Üks võimalus stigmat vähendada on suurendada ka noorte nähtavust kogukonnas kui täisväärtuslikke osalejaid. Intervjueeritavate sõnul on selleks oluline noorsootöö ja kogukondade edendamine. Et noored leiaksid tee aktiivse osalusele, peab kogukond neid aktsepteerima ja usaldama. Nende sõnul ei tähenda see ei ainult formaalseid tegevusi, vaid ka selliseid osaluse vorme, mis loovad kuuluvustunde. Nimetati näiteks vabatahtlikku tööd, kultuuriüritustel osalemist, kohalikes spordi- või huviklubides kaasalöömist ning erinevaid loome- ja arutelugruppe, kus noor saab ennast väljendada ja kuuluda. Tartus on nende sõnul selliseid võimalusi praegu veel liiga vähe. Toodi välja, et selliste tegevuste kaudu saab vähendada riski, et noor satub taas halba selts- või keskkonda: „*/.../ mida rohkem me planeerime oma aega tegevusi, seda vähem meil jääb aega rumalustega tegeleda.*“ Oluliseks peeti ka kogukondade üldist tugevdamist ja aktiveerimist näiteks taastava õiguse meetodite kaudu ning noorte suhtes üldise usalduse tekitamist.

Ka spetsialistide ja asutuste omavaheline koostöö ja pikaajalisem järeltugi on oluline mitte ainult noore toimetuleku seisukohast, vaid ka avalikkuse teadlikkuse ja arusaamade kujundamisel. Varasemalt KLAT teenuse juures töötanud intervjueeritav mainis, et noorte tagasilanguse oht on suur ning spetsialistide vahel peab olema paremini koordineeritud lähenemine: „*Ei piisa, kui igaüks teeb oma asja. Noorel peab ju olema tunne, et kogu süsteem töötab tema heaks koos, mitte üksteisest eraldi.*“ Selleks, et vähendada tagasilanguse riski ja tugevdada integreerumist, peeti oluliseks luua või tugevdada piirkondlikke juhtumikorralduse meeskondi, kuhu kuuluvad erinevate valdkondade esindajad, nagu näiteks sotsiaaltöötajad, koolipsühholoogid, karjäärspetsialistid, tööandjate esindajad, ja noorsootöötajad. See võiks aidata kaasa info liikumisele ja teadlikkuse parandamisele ning looks ühtse plaani noore toetamiseks.

Intervjueeritavate sõnul vajab üldine noorsootöö laiemat tunnustust ning rahastamist. Toodi välja rahvusvahelisi näiteid, mis võiksid olla inspiratsiooniks ka Eestis. Näiteks Maltal on välja töötatud süsteemne ja eesmärgipärane lähenemine, kus erineva taustaga noori kaasatakse, arvestades nende individuaalseid vajadusi. Koolides korraldatakse haridusprogramme, kus pööratakse tähelepanu näiteks autismispektri häirega noorte toetamisele. Iga sihtrühma jaoks on loodud neile sobivad formaadid ja lähenemisviisid, mis aitavad tagada noorte tegeliku, mitte ainult näilise, kaasamise kogukonda ja stigmat vähendada. Eestis on sarnased algatused intervjueeritavate sõnul sageli jäänud vaid kooli- või projektipõhiseks, millel puudub süsteemne mõju ja pikaajaline kestlikkus.

Haridussüsteemi arendamiseks soovitati tugevdada koolide ja tugistruktuuride koostööd, et aidata keerulisema taustaga noori juba varases etapis ning vältida nende sildistamist. Tavakoolid vajavad rohkem ettevalmistust ja oskusi töötamiseks noortega, kes naasevad kinnisest asutusest. Intervjueeritavate hinnangul ei piisa pelgalt noore kooli tagasi suunamisest, sest selline formaalne integreerimine ei toimi ilma teadliku ettevalmistuseta nii noore kui ka koolikeskkonna jaoks: „*Kui teda lihtsalt sinna visatakse, siis on tal seal raske hakkama saada, kuna teda ei ole toetatud ega ette valmistatud.*“ Lahenduseks pakuti süsteemset ja järjepidevat koolitust õpetajatele ja tugispetsialistidele, et nad oskaksid paremini märgata noore vajadusi ning kasutada sobivaid toetusmeetmeid, mis toetavad kuuluvustunnet, mitte ei võimenda erisust.

Intervjueeritavad tundsid, et tööalase kaasamise puhul ei piisa ainult töökoha pakkumisest, vaid tuleks liikuda toetava ja teadliku töökeskkonna loomise suunas. Kuna eelarvamuste taga on tihti vähene teadlikkus, toodi ühe ettepanekuna välja vajadus tööandjate parema informeerimise järele, mis aitaks pelgalt meedias esitatud kuvanditest ja siltidest kaugemale näha. Sageli ei olda ka teadlikud, millist tuge Töötukassa ja muud sarnased asutused noorele või ka tööandjale pakkuda saavad. Selleks, et vähendada hirne ja suurendada praktilist kontakti, peaks spetsialistide hinnangul looma rohkem struktureeritud ja toetatud algatusi, nagu töövarjupäevad, proovitööd ja ettevõtluskogemuse projektid, mis võimaldavad noortel tajuda töömaailma ootusi ning tööandjatel tutvuda noortega mitte nende tausta, vaid isikliku kogemuse ja potentsiaali kaudu.

4. ARUTELU

Antud peatükis arutlen uurimuses saadud tulemuste üle, mille seon teoreetilise raamistikuga. Intervjuude põhjal tuli välja mitmeid varasemalt KLAT-is viibinud noortega kokku puutuvate töötajate tõlgendusi sellest, kuidas suhtutakse teenusel viibinud noortesse. Intervjuud tuginesid nelja Tartu piirkonnas tegutseva spetsialisti töökogemustele ning ei pretendeeri Eesti ühiskonnale üldistuste tegemiseks. Siiski annavad tulemused sisendit aruteluks selle üle, kuidas võib stigmatiseerimine ja sellest tulenevad hoiakud mõjutada noorte edukat integreerumist tavaellu.

4.1 Järeldused

Intervjuudest selgus, et erinevate valdkondade esindajad on oma igapäevatöös täheldanud noorte suhtes hoiakuid, mis põhinevad stigmatiseerimisel. Välja toodi, et KLAT-is viibinud noortel on tihti küljes automaatne riskimärgistus. Tüüpilised väljendid, mida intervjuueeritavad tööandjate, koolijuhtide ja kogukonna keelekasutuses Tartu näitel esile tõid, näitavad, kuidas noori sageli kategoriseeritakse nende mineviku põhjal. Nagu ka Link'i ja Phelan'i (2001) stigmatiseerimise teooria raames (vt. peatükk 1.2.1) selgitasin, on selline sildistamine stigmatiseerimise protsessi esimene etapp, mille käigus indiviidi isiksus taandatakse lihtsustatud omadustele või minevikule. Nii on KLAT taustaga noorte puhul teenusel viibimine justkui kõige olulisem omadus nende juures.

Ühest küljest on selline suhtumine mõistetav, sest ka intervjuus osalenud politseitöötaja rõhutas tugevalt, et KLAT asutusse ei suunata kunagi kergekäeliselt. Nagu ka varasemalt (vt. peatükk 1.1) välja toodud, toimub lapse kinnisesse asutusse paigutamine viimase abinõuna ning enne suunamist kaalutatakse kõiki alternatiivseid lahendusi. Küll aga tuleks mõista, et teatud juhtudel ei jää muud võimalust, kui laps ajutiselt kinnisesse asutusse paigutada. Sinna suunatakse väga erineval põhjusel (vt. lk. 6) ja nii ei saa võtta ühesena, et iga teenusel viibinud noor on ohtlik ja kuritegeliku taustaga või teenusele suunamise eesmärgiks on olnud karistamine.

Huvitava aspektina toodi esile, et tugevamalt on intervjuueeritavad on oma töös märganud, kuidas stereotüübid levivad rohkem vanemaealise elanikkonna ja lapsevanemate seas. See võib tuleneda nii soovist kaitsta oma lapsi kui ka varasematest käsitlemistest ja asutuse kunagisest kuvandist (vt. lk. 4). Võimalik, et vanema põlvkonna väärtused ja kogemused

põhinevad tihti varasematel ühiskondlikel normidel ning isikliku kogemuse puudumisel ja pelgalt praegustele kujutustele tuginedes, võivad inimesed tajuda KLAT-is viibinud noori ohtlikumatena, kui nad tegelikult on.

Praegust meediakuvandit asutusest ja selles viibivatest noortest kirjeldati intervjuudes liigselt üldistava ja probleemidele keskenduvana. Rõhutati vajadust rohkem tasakaalustatud meediakajastuste ja positiivsete narratiivide järele. Artiklid, mida näidetena välja tõin (vt. peatükk 1.3.2), võivad luua mulje, et KLAT-is viibivad noored on pidevalt seotud ohtlike või kuritegelike olukordadega või abivajaja rollis. Kuigi ma ei leidnud otseselt KLAT teenust halvustavaid artikleid, domineerivad kajastustes ikkagi probleemid. Positiivseid kajastusi leiab vähe. See seostub ka Troshanovski (2016) uurimusega (vt. lk. 12), mille kohaselt ajakirjandus kaldub kajastama vähemusgruppe pigem probleemide või konfliktide kontekstis, mitte nende positiivsete tegemiste kaudu. Kui põgenemised, kadumised ja kuriteod toimuvad, väärivad need kajastamist, kuid üksikute artiklite ja juhtumite pealt tehtud üldistused võivad tekitada olukorra, kus kogu gruppi nähakse ohtlikuna. Nii võidakse omistada kõigile KLAT taustaga noortele negatiivseid omadusi, lähtudes meediakajastustest ja eelarvamustest.

Selline kujutamine ja diskursus meedias võib kinnistada arusaama, et KLAT-is viibinud noor ongi kurjategija, kelle olukord on tema enda poolt ise põhjustatud. Nagu ka McQuail (2000) on öelnud, mida varasemalt teooriaosas (vt. lk. 12) kajastasin, ei peegelda meedia mitte ainult reaalsust, vaid ka loob ja kujundab seda, mõjutades nii avalikkuse kui ka kajastatud noorte endi hoiakuid ja taju. Intervjueeritavate sõnul tuleks nende teemade käsitlemisel vältida individualiseerivaid süüdistusi, säilitades samal ajal ühiskondliku teavitamise.

Kuigi intervjueeritavad arvasid, et meedia on loonud KLAT teenuse kohta liiga kõrgeid ootusi, ei leidnud ma sellele otsest kinnitust meediakajastustes. Võimalik, et selline surve tuleb hoopis spetsialistide enda ootustest või teenusesisestest probleemidest, nagu ressursipuudus, suur töökoormus ja vajadus pidevalt tõestada teenuse tõhusust.

Stigmatiseerimine ei ole ainult kahjulik või sildistav jõud, see täidab ka sotsiaalse kontrolli eesmärgi (vt. lk. 8). Intervjuude põhjal saab väita, et probleemide varjamine või maha vaikimine ei vähendaks tegelike riske, vaid võib hoopis süvendada valearusaamu ja negatiivseid hoiakuid, mis soodustavad sildistamist ning tõrjutust. Rõhutati, et varajane märkamine ja probleemidest rääkimine aitavad ennetada suuremaid eksimusi.

Intervjuudest tuli esile ka hoiakute ja stigmatiseerimise seos töö- ja haridusvõimalustega ning kogukonda vastuvõtmisega. Intervjueeritavate sõnul seisavad KLAT-is viibinud noored tihti silmitsi eelarvamuste ja usaldamatusega. Neid on tajutud näiteks kui distsipliiniprobleemide, madala õpimotivatsiooni või vähese tööetikaga noori. See võib intervjueeritavate sõnul tugineda nii reaalsel varasematel kogemustel, kui ka meediakuvandil.

Samas ei saa süüdistada meediat kui ainsat hoiakute kujundajat. Intervjuudes toodi välja, et siiski on ka üldine valmisolek noori toetada madal ja võrgustike töö vajaks arendamist. See on selgunud ka varasematest uuringutest (vt. peatükk 1.1). Negatiivne hoiak võib tugineda ebapiisaval ettevalmistusel, kuid ka hirmudel, mis põhinevad eelarvamustel ja varasematel teenuse käsitlustel (vt. peatükk 1.1). Ilma piisava toetuse ja sihipärase ettevalmistuseta võib intervjueeritavate töökogemuste põhjal noorele osaks saada tõrjutus või sildistamine, mis omakorda süvendab tunnet ühiskonnast eraldatusest ja soodustab uuesti probleemset käitumist.

See seostub tugevalt enesestigma kontekstiga, mida teooriaosas kirjeldasin (vt. lk. 9). Kui noor hakkab ise uskuma, et talle omistatud stereotüübid on tõesed, võib ta kogeda enesehinnangu ja motivatsiooni langust, mis võib takistada aktiivset osalemist ühiskonnas.

Intervjueeritavad ütlesid, et KLAT-is viibinud noortel on tihti olemas oskused ja isikuomadused, nagu enesedistsipliin, kohanemisvõime ja vastupidavus, mis võiksid neile hariduses ja tööelus väärtuslikud olla. Kahjuks takistab seda stigma, mis tekitab ühiskonnas madalaid ootusi ja vähest usaldust nende suhtes. See loob vastuolu noore tegelike võimete ja tema ühiskondliku kuvandi vahel. Nagu varasemalt põhjalikumalt kirjeldatud Link'i ja Phelan'i (2001) (vt. peatükk 1.2.1) stigmatiseerimise teooria näitab, toimivad eelarvamused sageli kui nähtamatud takistused, mis võivad noortel, kelle minevik on seotud kinniste lasteasutustega, automaatselt eelarvamuste põhjal piirata ligipääsu olulistele ressurssidele, sealhulgas haridusele ja tööle.

Vajalike muudatustena rõhutati üldist struktuursemat ja paremat koostööd põhinevat lähenemist, et tõsta kõigi osapoolte teadlikkust. Intervjueeritavate sõnul ei tohiks võimenda noore erisust, vaid peaks tekitama kuuluvustunde ja rohkem arenguvõimalusi. Teadlikumalt ja hoiakutevabalt suhtudes, on võimalik vältida noorte sildistamist ning murda stereotüüpe, mis takistavad nende edasist osalemist ühiskonnas võrdväärsena.

Uurimuse põhjal saab öelda, et praegune süsteem ei ole veel piisavalt terviklik ega kohandatud, et KLAT-is viibinud noori tõhusalt toetada. Puudub selline lähenemine, mis käsitleks samaaegselt nii sotsiaalset tõrjutust, negatiivseid hoiakuid kui ka võimalusi olla kaasatud ja toetada noorte sujuvat integreerimist haridussüsteemi, tööturule ja kogukonda.

4.2 Piirangud ja soovitusel tulevasteks uuringuteks

Praeguse uurimuse suurimaks piiranguks on intervjuude vähesus ning see, et tulemused põhinevad vaid piiratud arvu valdkondade töötajate arvamustel ja kogemustel. Sellest tulenevalt ei saa uuringu tulemusi üldistada kogu ühiskonnale, vaid need annavad esmast ülevaadet sellest, millised stigmatiseerimise ilmingud ning nendest tulenevad hoiakud intervjuudes osalenute hinnangul esinevad.

Teiseks piiranguks on see, et uuringus ei osalenud varasemalt KLAT teenusel viibinud noored ise. See piirab enesestigma ja isiklike kogemuste sügavamat mõistmist. Stigmatiseerimise kogemine ja selle mõju sotsiaalsele kuuluvustundele võib olla erinev sõltuvalt noore individuaalsest taustast, kogemustest ja tugivõrgustikust.

Samuti peab arvestama, et uuring toimus kindlal ajahetkel. Kuna meediakuvandi ja sellest tulenevate hoiakute suhe võib ajas kiiresti muutuda, oleks oluline uurida neid teemasid ka pikemaajaliselt.

Et uurida ühiskondlikke hoiakuid ja stigmatiseerimist laiemalt, võiks läbi viia suurema mahulise uuringu, mis hõlmaks erinevate elanikkonnagruppide, sealhulgas õpetajate, tööandjate, lapsevanemate ja üldsuse hinnanguid. See võimaldaks hinnata stigmatiseerimist ja selle levikut ning tugevust laiemalt. Samuti tasuks tulevastes uuringutes uurida, kuidas mõjutavad stigmatiseerimist ja hoiakuid meediakajastuste kõrval ka erinevad teavituskampaaniad ning sotsiaalmeedia.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli teada saada, kas ja kuidas stigmatiseerimine, hoiakud ja meediakuvand võivad mõjutavad KLAT-is viibinud noorte sotsiaalset kaasatust. Uurimus keskendus stigmatiseerimise ja meedia mõju käsitlustele ning Tartu linna eri valdkondade esindajate vaadetele. Samuti uurisin, millised võimalusi ja takistusi on täheldatud noorte hariduslikuks ja tööalaseks integreerimiseks ning kuidas kirjeldatakse kogukonna suhtumist. Intervjuu tulemustes tõin välja ka praktilised näited, soovitused ja ettepanekud, mida võiks rakendada, et noori mitmekesisemalt toetada.

Töö käigus püstitatud uurimisküsimused keskendusid kolmele põhilisele teemavaldkonnale: võimalikele stigmatiseerimise ilmingutele ja hoiakutele KLAT taustaga noorte suhtes; meediakuvandile ja selle mõjule; ning takistustele ja võimalustele KLAT-is viibinud noorte kaasamisel ühiskonda.

Uurimusest selgus, et kinnises lasteasutuses viibinud noori tajutakse tihti läbi negatiivsete siltide, mis põhinevad eelarvamustel, varasematel arusaamadel ja väljakujunenud stereotüüpidel. Meedial on oluline roll sellise taju kujundamisel. Meediakajastustes domineerivad peamiselt probleemikesksed narratiivid, mis süvendavad avalikkuses usaldamatust ja tõrjuvat suhtumist ning ei toeta teenusest positiivse kuvandi loomist. Samuti keskendutakse meedias pigem noore ohvristamisele, kui tervikliku ja iseseisva indiviidi kujutamisele.

Stigmatiseerimine mõjutab oluliselt ka noorte enesehinnangut ja identiteeditaju. Välise sildistamise kaudu võib kujuneda ka sisemine stigmatiseerimine, kus noor hakkab ise omaks võtma talle omistatud negatiivseid hinnanguid.

Eelarvamused ja madalad ootused võivad varjutada KLAT taustaga noorte tegelikke oskusi. Stigma takistab neile oluliste ressursside kättesaadavust, piirates haridus- ja töövõimalusi ning vastuvõtlikkust kogukonda. Lahenduseks peetakse üldist teadlikkuse tõstmist ja koostööd eri osapoolte vahel, et toetada noorte sujuvat integreerumist ja vähendada sildistamist.

Avalik arutelu ei tohiks stigmat vältida, kuid sellele tuleks läheneda teadlikult ja läbimõeldult, et paremini mõista selle mõju ja võimalikke lahendusi. Selle asemel, et rõhutada erisust,

tuleks teadvustada kuuluvust ning näha kõiki noori ühiskonna osana, kes vajavad ja väärivad võimalust.

Et noored saaksid tunda end ühiskonnas võrdväärsete liikmetena, kelle vajaduste, õiguste ja tugevustega arvestatakse, peame kujundama tervikliku keskkonna, kus igal noorel on võimalus end täielikult teostada.

Selleks pakun töö tulemusena välja kolm esmast kõige olulisemat soovitus:

1. Kujundada süsteemne ja koordineeritud järeltugisüsteem. Intervjuudes ilmnes selgelt, et noorte toetamisel peale KLAT-ist lahkumist puudub järjepidev, personaalne ja võrgustikul põhinev tugisüsteem. Spetsialistid rõhutasid vajadust ühise töö ja info liikumise järele erinevate osapoolte vahel, nagu sotsiaaltöötajad, koolid, tööandjad, noorsootöötajad jt.
2. Arendada välja teadlikkuse tõstmise ja stigma vähendamise strateegia meedia, hariduse ja tööandjate suunal. Stigmatiseerimine oli uuringu kõige läbivam teema. See mõjutab noorte haridus- ja töövõimalusi, aga ka nende enesehinnangut ja motivatsiooni. Oluline on töötada hoiakutega täiskasvanute seas (koolijuhid, õpetajad, tööandjad, lapsevanemad), aga ka meediakeskkonnas.
3. Tuleks kohandada süsteemne haridussüsteem, mis vastaks KLAT taustaga noorte vajadustele. Noored satuvad sageli haridussüsteemist välja või ei saa sinna tagasi, mitte oskuste või motivatsiooni puudumise, vaid struktuuriliste tõkete, sildistamise ja ebapiisava toetuse tõttu, mis raskendavad nende tagasipöördumist õpingute juurde.

Kõik kolm soovitus toetavad otseselt bakalaureusetöö eesmärki, pakkudes lahendusi selleks, et: vähendada stigmatiseerimise mõju noorte elule; muuta meediakuvandit ja hoiakuid tasakaalukamaks; võimaldada noore isikupära ja arengu nähtavaks tegemist; tugevdada noore ühiskonda kaasatuse võimalusi, mis uuringu põhjal täna sageli puuduvad.

Kuna 2024. aastal viidi sarnane uuring “Ida-Virumaa spetsialistide ja noorte hoiakud kinnistes lasteasutustes viibinud noorte suhtes” läbi ka venekeelse elanikkonna seas, on kavas esitada tulemusi võrdlevalt ning koostada teadusartikleid.

SUMMARY

The impact of stigmatization on the future lives of young people who have been in closed childcare institutions: specialists' assessments based on the example of Tartu

The aim of this bachelor's thesis was to find out whether and how stigmatization, attitudes, and media image can affect the social inclusion of young people who have been in closed childcare institution service (CCIS). The study focused on the impact of stigmatization and media portrayals, as well as the perspectives of professionals from various fields in Tartu. The research examined the opportunities and challenges related to educational and employment integration and how the community perceives these young people. The findings include practical examples, recommendations and proposals that could be implemented to support young people in a more diverse way.

The research questions centered on three main topics: possible signs of stigmatization and attitudes toward CCIS youth; media portrayals and their influence; and obstacles and opportunities for integrating young people who have been in CCIS into society.

The study revealed that young people who have been in closed childcare institutions are often perceived through negative labels based on prejudices, previous societal perceptions and stereotypes. The media plays an important role in shaping this perception. Media coverage is dominated by problem-focused narratives, reinforcing public distrust and rejection and not supporting the creation of a positive image of the service. The media also tends to focus on victimizing young people rather than portraying them as independent individuals.

Stigmatization also significantly affects young people's self-esteem and sense of identity. External labeling can also lead to internal stigmatization, where the individual begins to adopt the negative assessments attributed to them.

Prejudices and low expectations can overshadow the actual skills of young people. Stigma prevents them from accessing important resources, limiting opportunities in education, employment, and community participation. Addressing this issue requires increasing awareness and strengthening cooperation between different stakeholders to facilitate smoother integration and reduce labeling.

Public debate should not avoid the topic of stigma, but address it consciously and thoughtfully to better understand its impact and possible solutions. Instead of emphasizing differences, we should recognize belonging and see CCIS youth as part of society who need and deserve equal opportunities.

In order for these young people to feel like equal members of society, whose needs, rights and strengths are taken into account, we need to create a holistic environment where every person has the opportunity to fully realize themselves.

For this, I propose three primary recommendations, as a result of my work:

1. Develop a systematic and coordinated aftercare support system. Interviews revealed that after leaving CCIS, young people lack a consistent, personalized, and network-based support system. Specialists emphasized the need for collaboration and information flow between different stakeholders, such as social workers, schools, employers, and youth workers.
2. Establish a strategy to raise awareness and reduce stigma in media, education, and among employers. Stigmatization was the most pervasive theme in the study, affecting young people's access to education, employment, as well as their self-esteem and motivation. It is important work on attitudes among adults (school leaders, teachers, employers, and parents), as well as in the media environment.
3. The systematic education system should be adapted to meet the needs of young people with a CCIS background. Young people often drop out of the education system or struggle to re-enter not due to a lack of skills or motivation, but because of structural barriers, labeling and insufficient support that make it difficult for them to return to their studies.

All three recommendations directly support the aim of the bachelor's thesis, offering solutions to: reduce the impact of stigmatization on the lives of young people; make the media image and attitudes more balanced; enable the visibility of young people's personality and development; strengthen opportunities for young people to be included in society, which, according to the study, are often lacking today.

Since a similar study “Attitudes of specialists and young people in Ida-Viru County towards young people who have been in closed childcare institutions” was also conducted among the Russian-speaking population in 2024, it is planned to present the results comparatively and write research articles.

KASUTATUD ALLIKAD

Ajzen, I. ja Fishbein, M. (1975). *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Alaealise mõjutusvahendite seadus. RT I 1998. Kasutatud 20.05.2025, <https://www.riigiteataja.ee/akt/992337>

Committee on the Rights of the Child. (2017). Concluding Observations: Estonia. CRC/C/EST/CO/2-4, 48-49. Kasutatud 07.03.2024, <https://www.refworld.org/policy/polrec/crc/2017/en/115420>

Corrigan, P. W., ja Rao, D. (2012). On the self-stigma of mental illness: Stages, disclosure, and strategies for change. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 57(8), 464-469.

Corsaro, W. A. (2011). *The Sociology of Childhood*. SAGE Publications.

Eesti Vabariigi Sotsiaalhoolekande seadus. RT I 2018. Kasutatud 23.03.2025, <https://www.riigiteataja.ee/akt/128122017066>

EKI Ühendsõnastik 2025. Sõnaveeb. *Eesti Keele Instituut*. Kasutatud 20.05.2025, <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/stigma/1/est>

Erikoolide funktsioon ja tulemuslikkus (Riigikontrolli kontrolliaruanded 2004). (2004). *Riigikontroll*.

Erm, K. (2024). Mina olen halb laps [maali kirjeldus näitusel]. Koostöös Maria Žuravljova doktoritööga. *Näitus: Kõrgem Kunstikool Pallas ja Tartu Ülikool*, Sotsiaalteaduste valdkond.

Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall.

Gornischeff, K., ja Loide, K. (2019). Kinnise lasteasutuse asemel tugevdatud toetuse teenus. *Sotsiaaltöö*, (3), 76–78.

Gornischeff, K. (2019). Kiira Gornischeff: meil ei ole ükskõik! *ERR*, 14. august 2019. Kasutatud 25.03.2025, <https://www.err.ee/970335/kiira-gornischeff-meil-ei-ole-ukskoik>

Habakuk, L. (2019). Äsja kinnisest lasteasutusest vabanenu lõpetas 13aastase poisi elutee. Pärnu Postimees, 7. august 2019. Kasutatud 18.05.2025, <https://parnu.postimees.ee/6747257/asja-kinnisest-lasteasutusest-vabanenu-lopetas-13aastase-poisi-elutee>

Haljasmets, K., Toros, K., Sindi, I., Saia, K., Liik, K., Tarto, L., Kalda, L., Kaldmaa, K., Pedjasaar, M., Lehtme, R., Schults, A., Valma, K. ja Malmberg, J., (2022). Uuring riskilaste õigeaegse tuvastamise ja tulemusliku abistamise süsteemi täiustamiseks: kinnise lasteasutuse teenuse laste eluteede õppetunnid. *Sotsiaalkindlustusamet*. Tallinn.

Happer, C., ja Philo, G. (2013). The Role of the Media in the Construction of Public Belief and Social Change. *Journal of Social and Political Psychology*, 1(1), 321-336.

James, A., ja Prout, A. (2015). Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. *Routledge*.

Jenks, C. (2005). Childhood. *Routledge*.

Johnny, L. (2006). Children's Rights and Power: Charging Up for a New Century. *Children's Geographies*, 4(2), 225–229.

Kallas, S. (2013). Kurjategijate stigmatiseerimine: eesmärk, protsess ja tagajärjed. Magistritöö. Tartu

Kalmus, V., Linno, M., Murumaa-Mengel, M., Remmik, M., Rootamm-Valter, J., Strömpl, J., Tikerperi, M.-L. (2020). Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes.

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015) Kvalitatiivne sisuanalüüs.

Kangro, H.-M., & Lilleoja, L. (2024). Eesti elanike meediatarbimine ja võimalikud seosed usuliste ning moraalseste tõekspidamistega uuringu „Elust, usust ja usuelust 2020“ põhjal. *Usuteaduslik Ajakiri*, 86(2), 125–146.

Kaugia, S. (2011). Õigusteadvuse olemus ja arenguterminid. *Tartu Ülikooli Kirjastus*.

Kinnise lasteasutuse teenus. *Sotsiaalkindlustusameti kodulehekülg*. Kasutatud 01.02.2025, <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/kinnise-lasteasutuse-teenus#klat-statistika>

Kinnise lasteasutuse teenus (KLAT). *Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül*. Kasutatud 11.12.2024,

<https://sotsiaalkindlustusamet.ee/spetsialistile-ja-koostoopartnerile/laste-ja-noortega-tootavale-spetsialistile/klat#statistika>.

Kõige olulisem infoallikas on Eesti uudisteportaalid (2024). *ERR*, 16. oktoober 2024. Kasutatud 25.03.2025,

<https://www.err.ee/1609492352/koige-olulisem-infoallikas-on-eesti-uudisteportaalid>

Kõrgesaar, J. (1999). Eesti käitumishälvikute erikoolid 1998/1999: uurimisprojekti aruanne EV Haridusministeeriumile. Tartu.

Kõuts-Klemm, R. ja Korts, R. (2010). Ülevaade meedia ja kommunikatsiooni teooriast. *Loengumaterjal*. Tartu

Lageson, S. E., ja Maruna, S. (2018). Digital degradation: Stigma management in the internet age. *Punishment & Society*, 20(1), 113-133.

Laherand, M-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn.

Laiv, K. (2023). Laste sildistamine: Mõju, tagajärjed ja võimalikud lahendused. *SOS Lasteküla eesti Ühing*, 14. juuni 2023. Kasutatud 07.03.2025, <https://sos-lastekyla.ee/laste-sildistamine-moju-tagajarjed-ja-voimalikud-lahendused/>

Liberman, A. M., Kirk, D. S. ja Kim, K. (2014). Labeling effects of first juvenile arrests: Secondary deviance and secondary sanctioning. *Criminology*, 52(3), 345–370.

Link, B. G., ja Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual review of Sociology*, 27(1), 363-385.

Luhmann, N., ja Cross, K.A. (2000). The Reality of the Mass Media.

Markina, A., Strömpl, J., Tamm, G., Ilves, K., Luhamaa, K., Ginter, J., Tubelt, E., Puur, S.M., Roos, L. ja Espenberg, S. (2021). Noorte õigusrikkujate uuring. TÜ Sotsiaalteaduslike Rakendusuringute Keskus ja Justiitsministeerium.

McQuail, D. (2000) Mass Communication Theory. *Sage Publications*, London.

Mihelson, H. (2023). HIRMUL ON SUURED SILMAD! „Pahad lapsed“ jäävad kinniste uste taha liiga kauaks: „Me ei tohi neid sinna unustada.“. *Õhtuleht*, 13. oktoober 2023. Kasutatud 18.05.2025,

<https://www.ohhtuleht.ee/naisteleht/1093359/hirmul-on-suured-silmad-pahad-lapsed-jaavad-kinniste-uste-taha-liiga-kauaks-me-ei-tohi-neid-sinna-unustada->

Õiguskantsleri kontrollkäik Puiatu Erikooli. (2007) *Õiguskantsler*.

Politsei otsib Tartumaal kinnisest lasteasutusest lahkunud last. (2022). *Delfi*, 18. juuli 2022. Kasutatud 14.05.2025,

<https://www.delfi.ee/artikkel/120037612/politsei-otsib-tartumaal-kinnisest-lasteasutusest-lahkunud-last>

Politsei otsib varemgi korduvalt kadunud olnud 16-aastas Stevet. (2023). *Tartu Postimees*, 23. august 2023. Kasutatud 01.02.2025,

<https://tartu.postimees.ee/7839881/politsei-otsib-varemgi-korduvalt-kadunud-olnud-16-aastas-stevet>

Prizeman, K., Weinstein, N., ja McCabe, C. (2023). Effects of mental health stigma on loneliness, social isolation, and relationships in young people with depression symptoms. *BMC Psychiatry*.

Prokuratuuri aastaraamat 2018. Alaealiste erikohtlemine. Kasutatud 24.11.2024, <https://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuuri-aastaraamat-2018>.

Qvortrup, J. (1994). *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. Avebury.

Rajangu, V. ja Meriste, M. (1997) Käitumishälvikute koolid Eestis. *Sotsiaalministeerium*.

Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas.

Saaremaale koju ei jõudnudki: politsei otsib 13-aastas Genelyt (2023). *Postimees*, 14. august 2023. Kasutatud 01.02.2025,

<https://www.postimees.ee/7834290/saaremaale-koju-ei-joudnudki-politsei-otsib-13-aastas-genelyt>

Saia, K., Liik, K., Schults, A., ja Malmberg, J. (2022). Lastekaitse-, haridus, sotsiaal- ja õiguskaitseüsteemi koostöö kinnise lasteasutuse teenuse laste hüvanguks: kitsaskohad ja lahendused. Uuringuraport. *Tallinna Ülikool, CIRIC*. Tallinn.

Salla, K. A. ja Tamm, K. (2008). Mõjutusvahendite kasutamine erikoolides. *Justiitsministeerium*, Tartu.

Salu, M (2018). Alaealistele kurjategijatele viimast pääseteed pakkuva kooli juht: me ei ole vangla ja meist ei saa vanglat. *Eesti Ekspress*, 2. oktoober 2018. Kasutatud 01.02.2025, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/83874843/alaealistele-kurjategijatele-viimast-paaseteed-pakkuva-kooli-juht-me-ei-ole-vangla-ja-meist-ei-saa-vanglat>

Smith, A. B. (2011). Respecting Children's Rights and Agency: Theoretical insights into ethical research procedures. *Young children's perspectives: Ethics, theory and research*. London: Routledge.

Strömpl, J. (2002). The K. School. Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia. Tartu University Press.

Tannenbaum, F. (1938). *Crime and the community*. Ginn.

Tarto, L., Kalda, L., Haljasmets, K., Kaldmaa, K., A. Toomla ja Pedjasaar, M. (2022). Kinnise lasteasutuse meetme sobivuse hindamine võrgustikus. Uuringuraport. *Haap Consulting*.

Teaduseetika nõuded sotsiaalteadustes. (2022). *Sotsiaalteaduste valdkonna dekanaat*. Kasutatud 20.02.2022, <https://sotsiaalteadused.ut.ee/et/sisu/teaduseetika-nouded-sotsiaalteadustes>

Troshanovski, M. (2016). Representation of minorities in the new media: analysis of professional journalistic standards in new media practices.

Žuravljova, M. (2025). Stigma ja reformid: alaealiste kinnipidamise keeruline küsimus Eestis. *Sotsiaaltöö*, 05. veebruar 2025. Kasutatud 01.05.2025, <https://www.tai.ee/et/sotsiaalto/stigma-ja-reformid-alaealiste-kinnipidamise-keeruline-kusimus-eesis>

LISA

Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm

Bakalaureusetöö uuring teemal “Stigmatiseerimise mõju kinnises lasteasutuses viibinud noorte edasisele elule: spetsialistide hinnangud Tartu näitel”

Uuringu eesmärk on mõista, kuidas Tartu linna erinevate valdkondade töötajad, kes oma töös puutuvad kokku kinnise lasteasutuse teenusel (KLAT) viibinud noortega, tajuvad võimalike stigmatiseerimise ilminguid ja hoiakute mõju KLAT-is viibinud noorte kaasamisele ühiskonnas. Uuring keskendub sellele, milliseid võimalusi ja takistusi nähakse noorte toetamiseks hariduses, tööturul ja kogukonnas.

Uuringu läbiviimise protseduur

Uuringus osalemine toimub poolstruktureeritud individuaalintervjuu vormis, mis kestab ligikaudu 45-60 minutit. Intervjuu toimub kokkulepitud ajal ja kohas või veebivestlusena vastavalt osaleja eelistustele. Intervjuu toimumise ajaks on planeeritud märts 2025.

Uurimistöö eetiline külg ja konfidentsiaalsus

1. Intervjuu keskendub Teie erialasele valdkonnale, mitte isiklikele andmetele ega teemadele.
2. Intervjuus esitatakse üldised küsimused. Küsitakse ka mõningaid taustandmeid, nagu Teie töökogemus, vanus ja haridus, kuid neid andmeid ei analüüsita eraldi ega seota Teie isikuga.
3. Intervjuu salvestatakse teadustöö eesmärgil. Helisalvestis kustutatakse kohe pärast intervjuu transkribeerimist.
4. Intervjuu käigus kogutud andmeid analüüsitakse tervikuna. Kõik osalejad kodeeritakse ning tsitaate esitatakse viisil, mis ei võimalda osalejate isikut tuvastada.
5. Kogutud andmeid töötleb ainult intervjuueerija ning need ei ole kättesaadavad kõrvalistele isikutele.
6. Teie osalemine selles uuringus on täiesti vabatahtlik. Teil on õigus intervjuu käigus igal hetkel loobuda vastamisest või lõpetada osalemine ilma selgitusi andmata.

7. Kui pärast intervjuud soovite oma osaluse tagasi võtta või oma andmeid kustutada, on Teil võimalik seda teha kuni 31.03, mil andmete lõplik analüüs algab. Selleks võtke ühendust intervjuerijaga.

Uuringu tulemuste kasutamine

Teie panus aitab kaasa teadustööle ja uuringu tulemusi kasutatakse ainult akadeemilistel eesmärkidel. Tulemusi avaldatakse bakalaureusetöös ning teadusartiklites, kuid alati viisil, mis tagab osalejate anonüümsuse.

Võimalikud riskid ja kasud

Osalemisega ei kaasne terviseriske ega muid kahjulikke tagajärgi. Intervjuu ei sisalda tundlikke ega isiklikke küsimusi, kuid kui mõni teema tekitab ebamugavust, on Teil õigus sellest mitte rääkida. Uuringu tulemused aitavad paremini mõista valdkonna praktikaid, meediakuvandit ja selle mõju ning avalikke hoiakuid, mis võib tulevikus aidata kaasa positiivsetele muutustele. Uuring aitab tõsta teadlikkust varasemalt kinnistes lasteasutustes viibinud noorte probleemidest tavaelus ja nende integreerimisest ühiskonda. Lisaks võib uurimistöö tulemuste analüüs aidata esile tuua edasisi uurimissuundi ning anda sisendit poliitikakujundajatele ja spetsialistidele, kes tegelevad noorte toetamise ja sotsiaalse märgistamise vähendamisega.

Kontaktandmed

Kui Teil tekib uuringuga seoses küsimusi või soovite oma osalemisest loobuda, võite pöörduda uurija poole:

TÜ sotsioloogia ja infoteaduste bakalaureuseõppe üliõpilane Rahel Tohver (rahel.tohver@ut.ee, telefoninumber 5059390)

NÕUSOLEK UURIMUSES OSALEMISEKS

Mind, _____, on informeeritud antud uurimistööst ning ma olen teadlik selle eesmärkidest, uurimismeetoditest ja võimalikest riskidest.

Uuritava allkiri: _____ **Kuupäev:** _____

Uuritavale informatsiooni andnud isiku nimi: _____

Allkiri: _____ **Kuupäev:** _____

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rahel Tohver ,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Stigmatiseerimise mõju kinnises lasteasutuses viibinud noorte
edasisele elule: spetsialistide hinnangud Tartu näitel

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja(d) on Maria Žuravljova ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Rahel Tohver

24.05.2025